

ИСТРАЖИВАЊЕ О ПОЛОЖАЈУ СТАРИЈИХ ЖЕНА У СРБИЈИ

Република Србија

ПОВЕРНИК ЗА
ЗАШТИТУ
РАВНОПРАВНОСТИ

ИСТРАЖИВАЊЕ
О ПОЛОЖАЈУ
СТАРИЈИХ ЖЕНА
У СРБИЈИ

United Nations Entity for Gender Equality
and the Empowerment of Women

Ова публикација израђена је уз подршку Агенције за родну равноправност и оснаживање жена у Србији (UN Women). Ставови у овој публикацији припадају искључиво ауторима и не представљају нужно ставове UN Women, Уједињених нација или било које друге организације под окриљем Уједињених нација.

САДРЖАЈ

1. УВОД.....	8
2. МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ СТАРИЈИХ ЖЕНА.....	11
3. ПОЛОЖАЈ СТАРИЈИХ ЖЕНА У СРБИЈИ.....	14
4. СВРХА И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА.....	18
5. МЕТОДОЛОГИЈА.....	20
6. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА.....	22
6.1 ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА.....	22
6.2 СОЦИО-ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ.....	25
6.3 СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА.....	33
6.4 УЧЕШЋЕ У КУЛТУРНИМ И ДРУГИМ АКТИВНОСТИМА У ЗАЈЕДНИЦИ, БЕЗБЕДНОСТ И НАСИЉЕ.....	36
7. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ.....	47
ДОДАТАК 1 АНКЕТА.....	52
ЛИТЕРАТУРА.....	68

РЕЧ ПОВЕРЕНИЦЕ ЗА ЗАШТИТУ РАВНОПРАВНОСТИ

Старење је неминован процес који утиче на све генерације. Цела Европа се налази пред изазовом демографског старења, животни век је продужен, па данас у Србији живи дупло више особа старијих од 85 година него пре само пет година. Такође, старијих становника од 60 година у Србији је у 2016. години било 27,08%, док је, примера ради, у старосној групи 0-19 година било 19,41%. Продужење животног века је једно од највећих достигнућа данашњице, али је овај тренд, како на глобалном нивоу тако и у Србији, поставио нове изазове за друштво. Ретко ко у тим годинама може да живи потпуно самостално и без помоћи. Ово је све већи проблем са којим ће морати да се суочи и Србија о чему говоре и резултати овог истраживања, осврћући се, пре свега, на положај старијих жена.

Поштовање људских права старијих грађана и грађанки значи њихово истинско укључивање у заједницу на свим нивоима и у свим областима, а држава треба да им пружа континуирану подршку и, када је потребно, помоћ у остваривању права и коришћењу услуга. Старије особе, нарочито жене, изложене су повећаном ризику од дискриминације, суочавају се са сиромаштвом и искљученошћу, али нису ретки случајеви занемаривања и злостављања. Такође, у сеоским срединама додатно је отежан приступ здравственим, социјалним и другим услугама. Потребно је побољшати саобраћајне везе и инфраструктуру у удаљеним руралним подручјима, јер нема оправдања да се грађани оставе без предуслова за нормалан живот. Овим околностима треба посветити посебну пажњу. Положај и заштита старијих су регулисани законима, али је живот много шири од закона, те је неопходно развијање друштва за све генерације што подразумева уважавање свих аспеката старења и усклађивање друштвених и привредних токова са демографским променама. Иако се однос према старењу мења набоље, неопходно је неговати културу старења и међугенерациског разумевања и толеранције. Изузетно је важно промовисати међугенерациску солидарност која је један од битних предуслова за постизање пуне равноправности старијих. Промовисање позитивне слике о ста-

ријим особама, као важном ресурсу целог нашег друштва, један је од начина на који се боримо против дискриминације, а то пре свега подразумева уважавање старијих и њихов достојанствен живот, што представља темељ читавог концепта људских права. Неопходно је неговати културу старења, постепено прихватати сопствено старење, иницирати креирање посебних припремних програма за одлазак у пензију, практиковати активно старење, стварати неформалне групе за подршку. Битку против вредновања према датуму рођења треба да водимо сви, почевши од најмлађих. Требало би одмалена водити здрав живот и бринути о сопственом здрављу кроз редовне прегледе. Постоје бројни начини за обезбеђивање потребне здравствене неге и заштите и за грађане и за грађанке који немају могућност да се ослоне на породицу. Уосталом, то и јесте главни задатак државе – да обезбеди адекватне сервисе попут кућне неге и помоћи у кући, дневних боравака или иновативних услуга попут сеоског домаћина, група за самопомоћ и слично.

Све су то начини који нам обезбеђују квалитетнији живот у старости, који смањују ризик од социјалне искључености и стварају услове за бољу социјалну кохезију. За превенцију и сузбијање дискриминације старијих важно је уважавати њихове потребе и проблеме са којима се сусрећу. Управо овим истраживањем желимо да скренемо пажњу на те проблеме, јер наша мисија се не завршава одласком у пензију, ту само почиње једна нова фаза живота у којој остајемо и постајемо нови ослонац заједници.

Бранкица Јанковић

Повереница за заштиту равноправности

УВОД

1. Увод

Фокус политика и истраживања све више је усмерен на анализу и унапређење положаја старијих грађана и грађанки имајући у виду чињеницу да светско становништво стари. Статистичке прогнозе предвиђају да ће 2080. године у Европској унији (ЕУ) старији чинити 28.7% популације (1). Тренд повећања броја старијих присутан је и у Републици Србији- процена је да ће до 2040. године старији чинити између 23.6% и 25.2% становништва Србији (2). Глобално посматрано, значајну карактеристику демографског старења представља „његова феминизација“. У свету на 100 жена старијих од 60 година долази 84 мушкарца, а на 100 жена старијих од 80 година долази 61 мушкарац, при чему су жене у већој мери изложене дискриминацији и насиљу од мушкараца (3), што додатни фокус ставља на положај старијих жена.

Глобална алијанса за права старијих је 2015. године у 50 земаља света спровела истраживање под називом „Нашим сопственим речима“, са циљем да повећа видљивост ставова и искустава старијих у односу на поштовање њихових људских права и дискриминацију (4). Резултати овог истраживања указују на чињеницу да су широм света старима ускраћена људска права и да су дискриминисани због својих година. Дискриминација је присутна у различитим областима живота и обухвата искљученост из друштвеног живота, игнорисање, неповерење, насиље, као и отежан приступ здравственим услугама, услугама подршке и другим важним сервисима.

Истраживања спроведена у Републици Србији указују на неповољан положај старијих жена и њихову изложеност дискриминацији, али су подаци фрагментирани, при чему до сада није било истраживања усмерених на положај старијих жена као такав. Ова публикација, настала кроз сарадњу Повереника за заштиту равноправности и Агенције Уједињених нација за родну равноправност и оснаживање жена (UN Women), управо има за циљ да попуни ту празнину и обезбеди податке о важним аспектима живота жена старосне доби 65 или више година.

Публикација обухвата преглед појединих резултата раније спроведених истраживања о положају старијих жена у Србији као и резултате квантитативног и квалитативног истраживања спроведеног на узорку старијих жена крајем 2017. године. Преглед литературе на коју упућују ознаке редних бројева дате у заградама у тексту, који се налази на крају публикације, креиран је ради стицања бољег увида у положај старијих жена у Србији и степен остваривања њихових права и заштите. Ипак, доступни подаци из ових публикација су ограничени у смислу да истраживања или обухватају само неке од група старијих жена или се пак односе на целу популацију старијих, без разврставања према полу. На основу анализе литературе креиран је упитник и спроведено квантитативно истраживање на узорку од 800 старијих жена, а затим су организоване фокус групе са женама и организацијама које се баве положајем старијих жена. Квантитативно истраживање и фокус групе реализовани су током октобра и новембра 2017. године.

Текст публикације подељен је на више целина. У првој целини приказан је међународни правни оквир којим су прописане обавезе државе у погледу заштите старијих особа, затим је у другој целини приказан положај старијих жена у Србији на основу анализе досадашњих истраживања, у трећој и четвртој целини приказани су сврха и циљ истраживања као и коришћена методологија, док су у петој целини изнети подаци добијени у оквиру овог истраживања, груписани према основним областима

интересовања. На крају публикације налазе се основни налази и препоруке, а као додатак је дата анкета коришћена у истраживању и преглед литературе.

Резултати ове анализе указују на чињеницу да старије жене као највећи проблем истичу лош социо-економски положај –54% од укупног броја испитаница. Наиме, резултати истраживања указују на то да тек 17,2% испитаница сматра да су им месечни приходи довољни да задовоље потребе, а чак 45,6% наводи да им недостаје још много средстава како би задовољиле своје потребе.

Осим социо-економског положаја, као значајан проблем испитане старије жене наводе и доступност и квалитет здравствених услуга. Тако, чак 86% испитаница сматра да се здравствени радници према њима, због старости, опходе са мање поштовања у односу на друге пацијенте. У оквиру свих фокус група жене су говориле о пракси упућивања из државних здравствених установа на приватне здравствене услуге, за које нису имале довољно финансијских средстава, што им је специјалистичке здравствене услуге чинило практично недоступним.

Што се тиче услуга у заједници, испитанице нису у довољној мери информисане о могућности коришћења услуга социјалне заштите.

Резултати истраживања указују на постојање знатног раскорака између потреба за подршком и коришћења услуга социјалне заштите. Само 9% испитаних жена које наводе да имају знатних потешкоћа у обављању свакодневних активности користи услуге социјалне заштите или право на додатак за помоћ и негу другог лица.

Осим тога, старије жене се сусрећу са изазовима и приликом коришћења јавних сервиса, јавног превоза, као и приликом учествовања у културним и другим активностима у заједници, а као проблем се наводи и суочавање са насиљем.

Овом публикацијом покушали смо да што боље представимо положај и проблеме са којима се старије жене у Републици Србији суочавају, са надом да ће резултати истраживања допринети развоју релевантних политика и мера подршке старијим женама и дати допринос напорима државе на унапређењу њиховог положаја.

**МЕЂУНАРОДНИ
ОКВИР ЗАШТИТЕ
СТАРИЈИХ ЖЕНА**

2. МЕЂУНАРОДНИ ОКВИР ЗАШТИТЕ СТАРИЈИХ ЖЕНА

Република Србија је потврдила Ревидирану европску социјалну повељу (5), која прописује права старијих на социјалну заштиту, обавезујући државе потписнице да предузму мере како би старијима омогућиле слободу избора начина живота и могућност равноправног учешћа у друштвеном животу (члан 23). Релевантна за положај старијих грађана и грађанкије и потврђена Конвенција о правима особа са инвалидитетом (6), која у члану 16. прописује обавезу државе да предузме мере како би спречиле експлоатацију, насиље и злоупотребе, водећи рачуна о специфичности мера у односу на старост, пол и инвалидитет. Ова конвенција обавезује државу да обезбеди здравствене услуге са циљем превенције даљег инвалидитета, укључујући децу и старе, као и мере заштите од насиља и експлоатације, уз уважавање посебности потреба и подршке у зависности од пола и старости. Такође, и ратификована Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена (7), у члану 11. налаже државама да раде на елиминисању дискриминације, а посебно у односу на права у оквиру социјалне заштите и плаћеног одсуства.

Део међународног правног оквира су и три документа искључиво посвећена старијим лицима, и то: Међународни план акције о старењу, усвојен на Првој светској скупштини о старењу у Бечу (8), Принципи Уједињених нација за старије особе (9) и Политичка декларација о старењу са Мадридским међународним планом акције о старењу (10). Упркос томе што наведени документи припадају категорији „меког“ права, односно необавезујућег су карактера, ипак дају смернице о односу према старијима и упућују државе како да формулишу своје политике у области њихове заштите. Ови међународни документи не дају дефиницију појам „старија особа“. Међутим, Водич за националну имплементацију Мадридског међународног плана акције о старењу (11)¹ даје објашњење да је стандардни критеријум да се особе које имају више од 60 година сматрају старијим особама². Бечки међународни план акције о старењу (8), усвојен на Првој светској скупштини о старењу 1982. године, био је први важан корак у скретању пажње на проблеме, потребе и могућности доприноса старијих лица друштву у коме живе. Бечки међународни план акције о старењу подсећа на чињеницу да су фундаментална права која јемчи Универзална декларација о људским правима неотуђива у односу на старосну доб и позива да се свакоме, без обзира на узраст, омогући уживање права на породични живот, безбедност, здравље и партиципацију у друштву. Такође, овај документ скреће пажњу на значај утицаја развоја на старију популацију и *vice versa*, даје препоруку да би требало развити међународни план акције који ће гарантовати економску и социјалну сигурност старијих и дати им шансу да се боље интегришу у друштву и тиме допринесу његовом развоју. Принципи Уједињених нација за старије особе (9) позивају државе да укључе старије у своје програме и планове развоја. Принципи које садржи овај документ наводе права старијих на независност, достојанство, заштиту од злостављања и експлоатације, као и бригу у складу са друштвеним посебностима. Иако такође необавезујући, овај документ посвећује значајну пажњу партиципацији старијих у друштву кроз рад, волонтирање или преношење знања млађима, уз развој сопствених могућности.

¹ Радни превод документа доступан је на интернет адреси: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/oblast-starenja/prevod-vodica.pdf>

² Ипак, ова дефиниција не уважава разлике у животном веку у различитим државама, као и на специфичности живота после 60. године у различитим друштвима

Политичка декларација о старењу са Мадридским међународним планом акције о старењу (10) потврђује посвећеност Бечком међународном плану акције о старењу, Принципима Уједињених нација за старије особе и Миленијумским циљевима, као и усвајању заједничког плана акције као одговору на демографске промене у 21. веку и све дужи животни век. Мадридски међународни план акције о старењу представља напредак у превенцији дискриминације старијих лица. Општи оквир овог документа чине следећа питања: однос друштвеног развоја и старијих, уживање права на партиципацију у друштву, стварање подстицајног окружења и побољшање здравља и добробити старијих особа. Овим планом акције се сугерише одговорност држава да специфичне проблеме и права старијих уврсте у националне и међународне правне оквире којима се регулишу људска права и друштвени и економски развој - како би се тој популацији омогућило уживање права у складу са специфичностима њиховог животног доба. Такође је препозната и важност елиминације насиља и родне дискриминације старијих.

***ПОЛОЖАЈ
СТАРИЈИХ ЖЕНА
У СРБИЈИ***

3. ПОЛОЖАЈ СТАРИЈИХ ЖЕНА У СРБИЈИ

У овом делу публикације представљени су најважнији подаци о положају старијих жена у Републици Србији добијени анализом секундарних извора. Према подацима Пописа становништва, домаћинства и станова из 2011. године (у даљем тексту: Попис), у Републици Србији је пописано 1.250.316 старијих, од чега жене чине 57% популације старосне доби од 65 до 79 година и чак 63% популације старије од 80 година(12).

У Србији је 2011. године 4,4% грађана и грађанки преко 65 година старости било запослено (12), док је 85% старијих особа било обухваћено пензионим системом. Жене имају пензију у просечном износу од око 23.000 динара, док мушкарци имају веће пензије од жена за око 17% (13). На актуелне разлике у пензијама указује и податак да је просечна пензија жена које су 2016. године стекле то право, износила 18.410 динара, а просечна пензија мушкараца 22.253 динара, што је разлика од 20%(13). Према резултатима Пописа, структура запосленог старијег становништва у Републици Србији је таква да су доминантна занимања као што су пољопривредник, шумар, рибар и слична (86,7% запослених мушкараца и 93,6% запослених жена). Истраживање „Вишеструки облици дискриминације сеоских жена од 50 година у односу на млађе сеоске жене и сеоске мушкарце у Србији“ (14), спроведено на ограниченом узорку старијих жена са села, указује на то да 92,4% жена старијих од 60 година које живе на селу има улогу помажућих чланова домаћинства у пољопривреди. Без прихода живи 4% старијих грађана и грађанки, а 1,4% старијих користи социјална давања, према истраживању „Добро чувана породична тајна – злостављање старијих особа“, док чланове својих породица издржава 54% старијих грађана и грађанки(15). Према истраживању које је Повереник за заштиту равноправности спровео 2015. године, овлашћење на текући рачун је другим особама, најчешће деци или супругу/супрузи, дало 35% старијих грађана и грађанки (16).

Стопа ризика од сиромаштва је најмања међу старијим грађанима и грађанкама, при чему је виша међу старијим женама у односу на мушкарце. Стопа ризика од сиромаштва виша је код пензионерки (16,9%) него код пензионера (13,3%), и такође знатно виша за жене старије од 65 година (34,9%) него за мушкарце истих година (26,2%), при чему у последње три године постоји тренд смањења стопе ризика од сиромаштва старијих (13). Стопа изразите материјалне депривације највиша је међу најстаријим женама (23,6%), што указује на знатне разлике у материјалном положају старијих жена у односу на друге групе жена (13). Овакви резултати су у складу са проценом да око 100.000 особа старијих од 65 година има приходе ниже од административне линије сиромаштва или нема никакве приходе, као и да механизам новчане социјалне помоћи није довољан у заштити старијих грађана и грађанки, те да га користи само око 11.000 старијих (17).

На тежак социо-економски положај старијих грађана указују и налази истраживања према којима само 18% старијих грађана и грађанки сматра како им месечни приходи задовољавају потребе, док 38% старијих сматра да им недостаје још мало, а 38% испитаних оцењује да им недостаје још много средстава како би задовољили своје потребе (16). Свој економски положај као веома незадовољавајући процењује 16% старијих грађана и грађанки, 31% као незадовољавајући, 12% не може да процени, док као ни задовољавајући ни незадовољавајући свој економски положај оцењује 20% старијих, а само петина старијих (21%) свој економски положај види као задовољавајући (16). Такође, када су у питању жене на селу, према истраживањима

на њихов неповољан положај додатно утиче чињеница да су веома ретко власнице имовине на којој живе, па само 9,1% жена поседује непокретности у којима живе, 88,5% жена живи у непокретности која је у власништву мужа, док је у 2,4% случајева имовина заједничка (18). Старије жене на селу имају знатно неповољнију образовну структуру у односу на остале жене, па истраживање које је 2010. године спровео SeConS указује на чињеницу да ниједна жена која живи на селу нема образовање више од основног (19). Истраживање из 2013. године које је реализовао Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“ показује да су старији грађани и грађанке знатно лошијег здравља у односу на општу популацију. Тако своје здравствено стање као добро или веома добро види 22,4% старијих грађана и грађанки, у односу на 57,8% грађана и грађанки у општој популацији (20). Према овом истраживању, старији грађани и грађанке наводе да најчешће болују од повишеног крвног притиска (66,5%), повишене масноће у крви (22%) и шећерне болести (17,8%). Три четвртине старијих (75,8%) наводи да има неку дуготрајну хроничну болест, при чему то чешће наводе жене (80%). Потешкоће са ходом има 37,1% старијих, са видом 10,7%, са обављањем кућних активности 37,6%, а са личном негом 11,1%. Жене нешто чешће од мушкараца наводе потешкоће са ходом (44,2%) и видом (12,3%), при чему 35,9% жена наводи да их здравствено стање ограничава у свакодневним активностима. Да је доживело повреде наводи 6% старијег становништва, од чега су се три четвртине повреда догодиле у кући (73,3%).

У овом истраживању се такође указује на чињеницу да су старији грађани и грађанке у посебно високом ризику од депресије. Депресија је присутна код 10,9% старијих грађана и грађанки, при чему су ризику од депресије посебно изложени грађани и грађанке од 85 и више година, код којих је, према сопственим наводима, депресија присутна у чак 21,1% случајева (20). На већу угроженост жена указује податак из истог истраживања да је депресија код жена скоро двоструко чешће присутна него код мушкараца и код опште популације. Иако у Србији још није утврђен тачан број старијих оболелих од Алцхајмерове болести, процене указују на то да је та болест присутна код 10 – 13% старијих особа.

Здравствену заштиту у оквиру државних здравствених установа користило је током годину дана 82,7% старијих, а приватну здравствену заштиту 15,5% старијих, при чему је услуге дневних болница користило око 15% старијих (20). У ризику од искључености из здравствених услуга су жене са села, при чему се процењује да 9 – 12% њих није обухваћено здравственим осигурањем, а у 59% села не постоји здравствена амбуланта (19). Истраживање спроведено на узорку од 165 жена које живе на селу и старости преко 50 година, указује на знатно неповољнију слику, при чему је утврђено да више од 50% жена нема оверену здравствену књижицу (14). Посебно су у ризику од искључености из система здравствене заштите сиромашне особе које живе на селу, од којих чак 22% нема здравствено осигурање (21). Међу женама које живе на селу, њих 10% није посетило лекара иако своје здравствено стање описује као лоше, при чему је главни разлог за незадовољене потребе за здравственом заштитом финансијске природе (19).

Истраживање које су 2015. године реализовали Црвени крст и Повереник за заштиту равноправности на узорку од 800 старих особа, показује да је међу старијим особама 19,8% изјавило да је доживело насиље, при чему је вишеструко насиље доживело 5,5% старијих грађана и грађанки (15). Поред тога, 20,4% испитаница изјавило је да је било жртва неког облика злостављања, при чему је 4% пријавило занемаривање, 10,7% финансијско насиље - од чега су најчешће крађе, 7,8% је пријавило психичко, а 4,2% физичко насиље (15).

Како би старији грађани и грађанке живели и учествовали у дневним активностима у заједници, често им је потребна подршка, која је за старије у Србији пре свега организована кроз систем социјалне заштите. Током 2016. године центри за социјални рад су имали контакт са 108.359 старијих, од чега је 66.559 жена (61%), што чини 15% укупног броја корисника центара (22).

Иако услуге у заједници, као што је помоћ у кући, постоје већ дуже време, правни оквир који успоставља стандарде квалитета тих услуга и њихово финансирање донет је тек 2013. године. Две године након тога услуге у заједници пружане су у 133 од укупно 145 јединица локалне самоуправе, од чега је у 122 јединице локалне самоуправе пружана услуга помоћи у кући за старије, а дневни боравак намењен старијим особама само у 10 (23). Помоћ у кући је током 2015. године користило 15.043 старијих, а дневне боравке 716, што значи да је тим услугама било обухваћено свега око 1,2% старијих. Иако су услуге за старије присутне скоро у свим јединицама локалне самоуправе, њихов капацитет је још недовољан за постојеће потребе(23). Осим на услуге у заједници, старији чије је функционисање знатно ограничено здравственим проблемима имају право и на додатак за помоћ и негу другог лица.

Уколико се останак у породици, услуге у заједници или породични смештај старијим особама не могу обезбедити, или ако нису у њиховом најбољем интересу, старији могу бити смештени у установе за одрасле и старије које функционишу у оквиру система социјалне заштите. У Републици Србији функционишу 43 установе чији је оснивач држава и 119 установа чији су оснивачи физичка лица или предузетници (24, 25). Укупан капацитет установа за резиденцијални смештај за 2016. годину износи 13.155 корисника, при чему попуњеност тих капацитета износи 87%.

СВРХА И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

4. СВРХА И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Сврха овог истраживања је да се стекне бољи увид у положај старијих жена у Србији. Осим тога, подаци могу бити коришћени и у циљу унапређења политика заштите старијих жена, као и за успостављање приоритета у финансирању мера подршке и заштите.

Како би овај задатак био остварен, истраживање је имало конкретан циљ да пружи детаљније информације о положају жена у следећим областима:

1. Здравствена заштита;
2. Социо-економски положај;
3. Социјална заштита;
4. Учешће у културним и другим активностима у заједници, безбедност и насиље

Свака од наведених области садржавала је више различитих питања како би били сагледани различити аспекти живота старијих жена који су важни за њихову добробит и како би се добила свеобухватнија слика о положају старијих жена. Због специфичности и прожимања са свим другим областима, у оквиру области Учешће у културним и другим активностима које се организују у заједници, посебно је истакнута безбедност и насиље. Такође, области анализе су организоване тако да таргетирају надлежности различитих ресора, што олакшава употребу резултата истраживања у креирању јавних политика и пракси.

Ради остваривања циља овог истраживања, посебно су издвојени закључци и препоруке, који произилазе из резултата самог истраживања.

МЕТОДОЛОГИЈА

5.МЕТОДОЛОГИЈА

Истраживање је спроведено током октобра и новембра 2017. године на репрезентативном узорку од 800 жена од 65 година или више година које живе у Републици Србији. У истраживању је учествовало 68,8% жена од 65 до 74 године старости, 26% жена од 75 до 84 године старости и 5,3% старијих од 85 година живота. Што се тиче образовања, 41% испитаница је неквалификовано (има завршену или незавршену основну школу), 39,1% средњи ново образовања и 19,9% вишу или високу стручну спрему. У браку живи 46,6% испитаница, 43,3% су удовице, 5,9% је разведено, 2% се никада није удавало, а 1,3% живи у ванбрачној заједници. Саме живе 27,7% испитаница, у двочланом домаћинству 39,5%, у домаћинству са три до пет чланова живи 25,9% испитаница, а 6,9% живи у домаћинству са шест или више чланова. Највећи број испитаница је српске националности - 94,5%, ромске 0,4%, хрватске 1,9% и мађарске 1,5%. На селу живи 35,1% испитаница, а у граду 64,9%.

Упитник за прикупљање података креиран за ово истраживање, који је презентован на крају публикације као посебан додаток, састојао се од 104 питања. Упитник је пилотиран на узорку од десет старијих жена, путем когнитивног интервјуа. Подаци су прикупљени путем теренског анкетног истраживања „лицем у лице“.

Након што је реализовано квантитативно истраживање, организоване су и три фокус групе. Две фокус групе реализоване су са женама које живе у граду, док је једна фокус група реализована са женама које живе на селу. Циљ организовања фокус група био је добијање детаљнијих података о изазовима са којима се старије жене суочавају, односно провера релевантности квантитативног истраживања.

РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

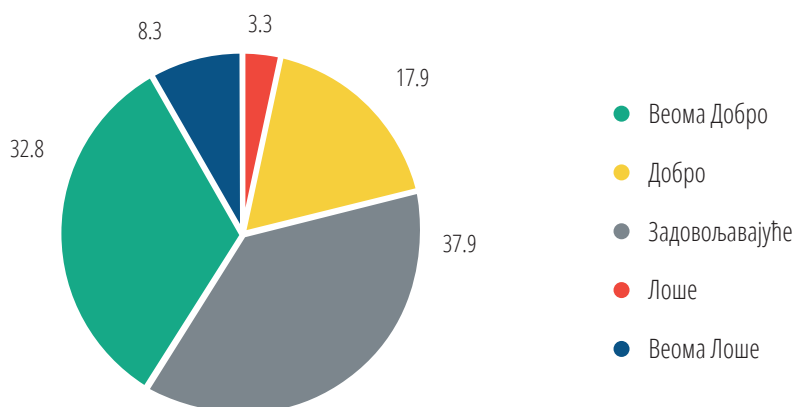
6. РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА

6.1 ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА

Само-процена здравственог стања је један од начина процене здравља становништва. Тако, своје здравствено стање као лоше или веома лоше процењује дупло више старијих жена у Србији него у ЕУ³. У земљама ЕУ своје здравствено стање као лоше или веома лоше процењује 21,5% старијих жена, као добро или веома добро 35,9%, док као задовољавајуће своје здравствено стање процењује 42,6% старијих жена у ЕУ.

На питање у оквиру овог истраживања које се односило на процену свог здравственог стања, 21,2% испитаница је одговорило да своје здравље види као добро или веома добро, док 37,9% своје здравствено стање види као задовољавајуће, а као лоше или веома лоше 41,1%.

31. Како бисте оценили своје здравствено стање?

У оквиру истраживања испитивана је и учесталост основних здравствених проблема и ограничења у функционисању међу старијим женама. Упитане за конкретне потешкоће у здравственом стању, скоро половина (45,5%) испитаница наводи да има хроничне болести и стања која изазивају бол, а затим следе потешкоће у обављању физичких активности (31%). Нешто мање испитаница наводи да има потпуно или знатно оштећење вида (8,5%), а 5,9% да има потпуно или знатно оштећење слуха. Са потешкоћама у памћењу и концентрацији изјављује да се суочава 8,1% испитаница, а са психолошким и емоционалним потешкоћама 6,8%. Ови подаци указују на нешто ниже присуство потешкоћа у функционисању у односу на податке добијене у оквиру истраживања здравља становништва Србије 2013. године.

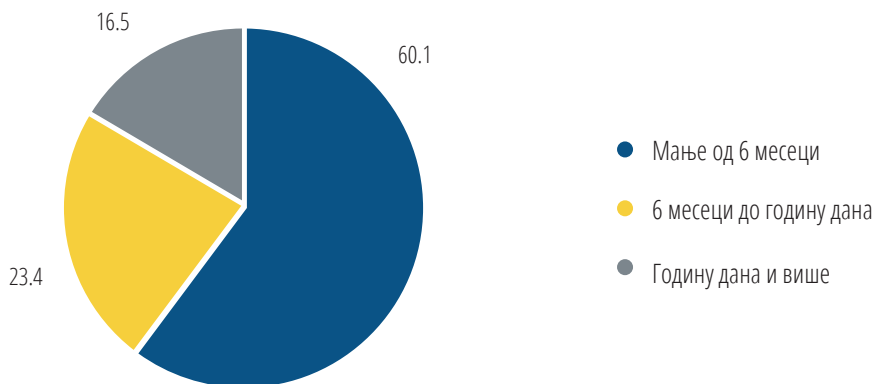
³ Eurostat (2018), Self-perceived health statistics: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Self-perceived_health_statistics

32. Да ли имате неки од следећих здравствених проблема?

Као показатељ квалитета здравствене заштите у оквиру истраживања анализирана је и доступност здравствене заштите. Тако је у оквиру истраживања испитано и колико често старије жене посећују лекара и зубара, као и да ли имају препреке у коришћењу ових услуга. Две трећине испитаница је било код лекара у последњих шест месеци (60,1%), а четвртина (23,4%) у последњих годину дана. Дуже од годину дана лекара није посетило 16,5% свих испитаница, при чему је 1,6% изјавило да никада није било код лекара. Да нису могле да користе услуге здравствене заштите у последњих 12 месеци, иако су им биле потребне, навело је 6,6% испитаница. Као основне разлоге жене наводе предуге листе чекања на услугу (49,1%) и то што нису имале финансијских средстава (26,4%), док је 13,2% изјавило да им је лекар предалеко.

39. Када сте последњи пут били код лекара на редовном прегледу?

Услуге стоматолога је користио знатно мањи број испитаница, па је тако тек 16% било код стоматолога у последњих шест месеци и 11,6% у последњих годину дана. Дуже од годину дана наводи да услуге стоматолога није користило чак 72,4% испитаних жена, при чему 3,5% никада није било код стоматолога. Да није могло да користи услуге стоматолога, иако су им биле потребне, навело је 6,8% испитаница, при чему је основни разлог то што нису имале довољно финансијских средстава (57,4%).

У оквиру области здравствене заштите испитана је и укљученост испитаница у рекреативне активности. Највећи број испитаница се не бави рекреативним

активностима (86,6%), док се рекреативним активностима свакодневно или више пута месечно бави тек 10,1% од испитаних старијих жена. Ово указује на веома низак ниво физичке активности старијих жена.

У фокус групама су испитивана и искуства старијих жена у систему здравствене заштите, а учеснице су идентификовале неколико проблема у вези са коришћењем здравствених услуга, и то:

1. Дискриминација приликом коришћења услуга хитне помоћи;
2. Дуго чекање на специјалистичке услуге;
3. Нељубазност и непоштовање од стране лекара специјалиста;
4. Упућивање на приватну праксу у којој лекари раде и
5. Високе цене лекова.

Када је у питању коришћење услуга хитне помоћи, старије грађанке изјављују да их приликом позива питају колико година имају, те да не шаљу возила уколико је особа старија.

„Ако зовете хитну помоћ, питају вас колико имате година, ако кажете да имате преко седамдесет, неће ни да дођу или немају кола... Неће да изађу, него кажу снађите се и дођите. Не треба питати за године, ипак су се они заклели да лече човека до краја.“

„Хитна помоћ вас прво пита које сте годиште, ако сте седамдесет – немамо кола, на терену смо, дођите, а онда кад дођеш, двоја кола стоје испред, а они су на терену. А и ови, кажем, и ови све на брзака, ако идете приватно, онда нема проблема, онда вам се посвети, ако идете државно, на заказано, па то је само онако.“

Старији причају и о томе да често чекају на специјалистичке прегледе, а када их сачекају, од лекара могу да добију упутство да им се обрати у оквиру приватне праксе, за шта немају новца.

„Рецимо, сад хоћу да идем код очног лекара, то је најсвежији пример. Заказано ми је, шест месеци сам морала да чекам преглед. Отишла сам тамо, скинула наочаре, ставили су ми неке капи, ја кажем то није добро јер те капи цуре све напоље и ништа ја ту нисам видела, никакав ефекат. Добро је, добро је, кажу. Ушла сам унутра, нешто је тамо, у мрачној просторији, погледам на онај микроскоп, изашао напоље и рекао – знате ја средом радим у приватној оптици од три до пет, дођите тамо. Зашто сам ја шест месеци чекала?! Па то је могло да ми каже – ја сам сваке среде у приватној оптици. Ето, то је, рецимо, пример који је сад најсвежији. А таквих примера имате скоро код свих специјалиста.“

„Чекамо по годину дана да дођемо на ред да би био било који преглед бесплатан.“

Старије жене исто тако наводе да често немају довољно средстава да купе све лекове који су им потребни, па терапију некада узимају или недовољно редовно или не узимају предвиђене дозе. Као разлог за то наводе и то што лекари преписују лекове који се плаћају иако постоје бесплатни лекови исте намене.

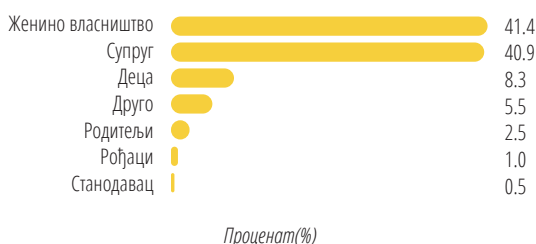
„Не користимо лекове или смањујемо количину. Ако је цела, ићи ће пола, када како можеш.“
„Оно што је бесплатно и што можеш да добијеш за притисак или било шта, то не препису, него вам увек препису онај који се плаћа и онај који се доплаћује.“

Услуге лекара опште праксе учеснице фокус група сматрају веома квалитетним, а однос лекара према њима виде као пун поштовања и разумевања.

6.2 СОЦИО-ЕКОНОМСКИ ПОЛОЖАЈ

Највећи број жена које су учествовале у истраживању живе у кући (64,6%), у стану живи 34,8%, а 0,6% је навело да живи и у стану и у кући. Непокретност у којој живе испитанице је најчешће или у њиховом власништву (41,4%) или власништву супруга (40,9%). Нешто више испитаница наводи да има непокретност у власништву (46%), што значи да један део испитаница има непокретност у власништву али у њој не станује.

C2. У чијем већинском власништву је објект у којем живите(укупан број испитаница, независно од брачног статуса)?

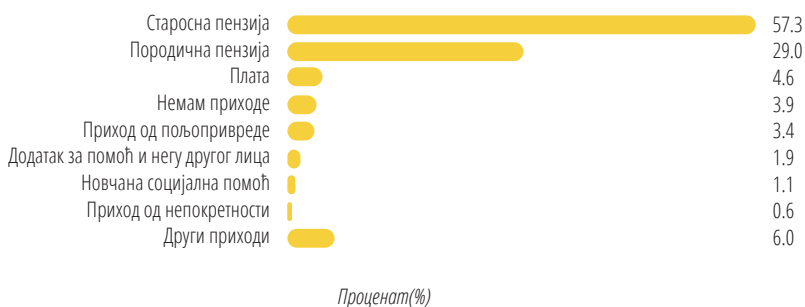
Даља анализа је показала да је, када су у питању само испитанице које живе у брачним заједницама, супруг власник непокретности у којој живе у 71,3% случајева, а жена свега у 14,5% случајева.

Власништво над непокретностима је повезано и са структуром домаћинства, па је жена најчешће власница непокретности ако живи сама (69,7%), док је у осталим ситуацијама непокретност чешће у власништву супруга. Испитанице су власнице објекта у којем живе најчешће ако су разведене, удовице или се никада нису удавале.

Нешто мање од петине испитаница (18,1%) наводи да има проблема са објектом у којем живи, као што су прокишњавање крова, рупе у поду, проблем са темељима. Проблеме са објектом у којем живе у већој мери имају испитанице са села (23,1%) него жене које живе у граду (16%).

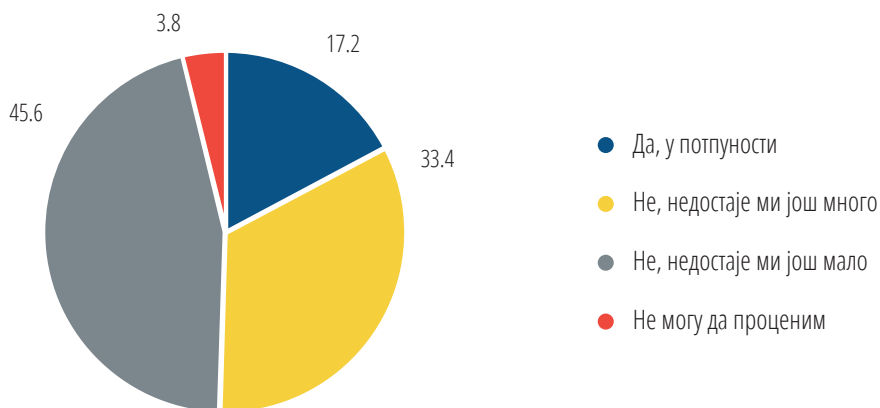
Као најчешћи извор прихода испитанице наводе старосну пензију, коју прима 57,3%, док 29% прима породичну пензију. Личне приходе није имало 3,9% испитаница, а тек 1,1% је користило право на новчану социјалну помоћ.

C6. Који су све ваши лични извори прихода?

Анализа је показала да 17,2% испитаница оцењује да су им месечни приходи довољни да задовоље своје потребе, а 45,6% наводи да им недостаје још много средстава како би задовољиле своје потребе. Процена властитог социо-економског статуса повезана је са брачним статусом и образовањем. Тако 40% жена које се никада нису удавале наводе да су им приходи довољни да задовоље своје потребе. Међу испитаницама са високим образовањем, 32,1% наводи су им приходи довољни да задовоље своје потребе. Нешто мање жена са села него жена које живе у граду наводи да може да задовољи своје потребе на основу месечних прихода, па тако тек 11,3% жена на селу сматра да су им приходи довољни за задовољење сопствених потреба, наспрам 19,6% жена у граду.

С8. Да ли ваши лични месечни приходи задовољавају ваше потребе?

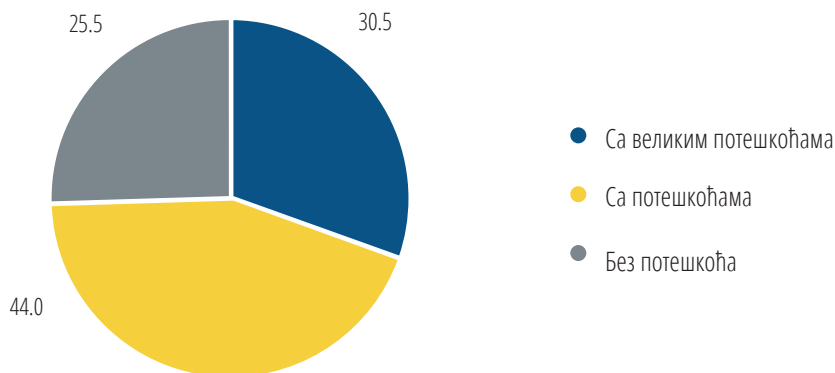
Четвртина испитаница наводи да успева да плати редовне месечне трошкове без проблема (25,5%), 44% наводи да има извесне потешкоћа, а 30,5% да има велике тешкоће да плати месечне трошкове.

Четвртина испитаница (25%) наводи да у последњих месец дана није могло да плати комуналне трошкове, 8,3% да иако је било хладно, није имало грејање у последњих шест месеци због недостатка финансијских средстава, а 5,6% да није имало шта да једе током целог дана или да је јело само једну врсту хране.

Финансијских средстава за комуналне услуге је нешто чешће недостајало женама са села, међу којима 29,4% није имало средстава да плати комуналне услуге, него женама које живе у граду, међу којима њих 23,1% није имало средстава да плати комуналне услуге. Ипак, испитанице које живе у граду чешће су наводиле да нису имале финансијских средстава за грејање када је било хладно (9,6%) него жене које живе на селу (5%).

Адекватну исхрану није могло да обезбеди 5,6% свих испитаница, а тек 4,4% од жена које нису могле да обезбеде адекватну исхрану је примало новчану социјалну помоћ што указује да старије жене нису у довољној мери препознате као циљна група коју треба обухватити мерама заштите од сиромаштва. У складу са овим је и налаз да већина испитаница пријављује да домаћинство у којем живе са великим тешкоћама успева да плати редовно месечне трошкове (30.5%), а тек четвртина наводи да нема потешкоћа да плати редовне месечне трошкове (25.5%).

C16. Како процењујете економски положај вашег домаћинства? Да ли ваше домаћинство успева да плати редовне месечне трошкове (комуналије, кирија, храна итд.)?

Свој тренутни економски положај 19,3% испитаница процењује као веома незадовољавајући, 35,1% као незадовољавајући, док 19,5% сматра свој економски положај задовољавајућим, а 3,6% веома добрим. Уколико се посматра укупан збир испитаница које су изјавиле да је њихов економски положај веома незадовољавајући или незадовољавајући, можемо закључити да је 54,4% испитаница незадовољно својим економским положајем.

C15. Како процењујете свој тренутни економски положај?

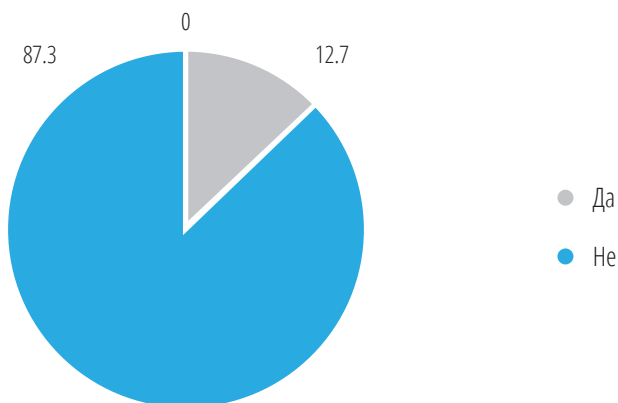

Разлике у односу на став испитаних жена о свом економском положају постоји у односу на образовање, брачни статус и место становања. Испитанице са нижим образовањем

често изјављују да су нездовољне својом економском ситуацијом, па тако 66,5% са завршеном основном школом види свој статус као веома незадовољавајући или незадовољавајући, као и 59,9% жена које имају незавршену основну школу. Испитанице које живе на селу виде своју економску ситуацију као лошију него жене које живе у граду, па 63% жена на селу сматра да је њихова економска ситуација незадовољавајућа или веома незадовољавајућа у односу на 50,7% жена које живе у граду.

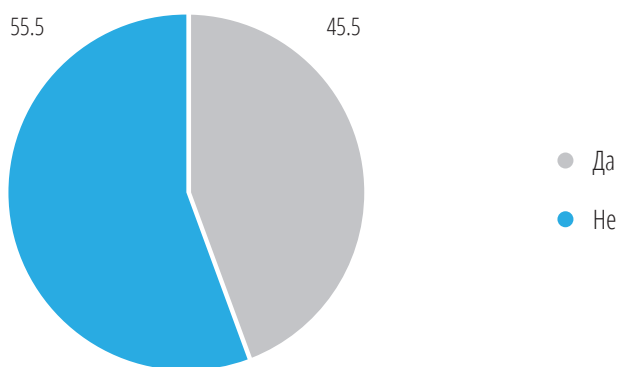
О лошем финансијском положају жена можемо закључити и на основу податка да тек 12,7% испитаница може да уштеди сваког месеца нека финансијска средства.

C8. Да ли можете сваког месеца да уштедите нешто новца?

Од укупног броја испитаница, 44,5% наводи да им је потребна материјална подршка од стране државе.

C18. Да ли је Вашем домаћинству потребна материјална подршка од стране држава да бисте задовољили све основне животне потребе?

На основу одговора које су дале, можемо закључити да су просечна месечна примања домаћинства у којима живе испитанице износи 47.343 динара ($M=47342,61$; $SD=35288,14$), док се примања крећу од 3.000 динара до 300.000 динара месечно.

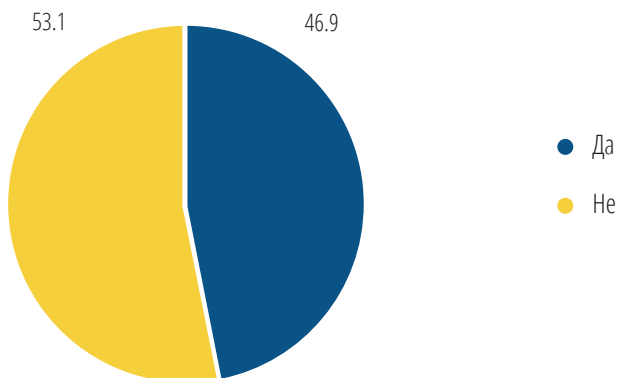
На основу одговора испитаница о личним примањима током последњег месеца, просечни месечни приходи, укључујући социјалну помоћ и друге изворе прихода, износе 28.820 динара ($M=28819,65$; $SD=17593,11$), а крећу се од 4.700 до 240.000 месечно. Уколико живе у домаћинству примања старијих жена чине око 50% примања домаћинства у којем живе.

Такође, петина испитаница (19,3%) је изјавила да друга особа има овлашћење на њихов текући рачун. Овлашћење на текући рачун најчешће имају њихова деца (70,8%), затим супруг (22,1%), унуци (7,1%), други рођаци (3,2%) или снаја (1,3%).

Да је потписало уговор о доживотном издржавању, изјављује 3,4% испитаница, при чему је уговор најчешће потписан са кћерком (37,0%) или сином (22,2%), са другим рођацима (14,8%) или са другом особом (25,9%). Као друге особе старије жене наводе брата, пријатељицу, сестричину или унуке.

Иако најчешће не могу да задовоље ни своје потребе, 46,9% жена је одговорило да је у последњих годину дана финансијски помогло своју децу или унуке.

C10. Да ли сте у последњих годину дана помагали финансијски својој деци или унуцима?

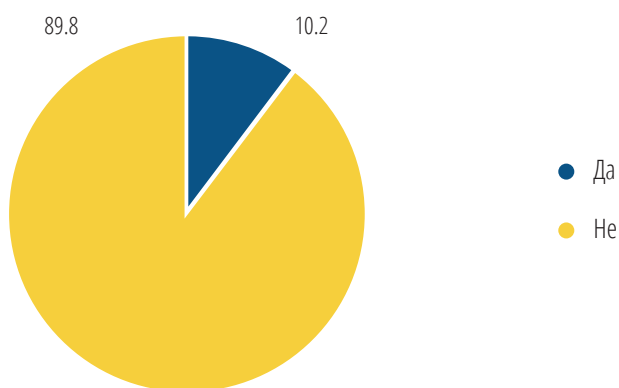

Међу женама које су учествовале у испитивању 89,3% је у пензији, 4,1% је радило, док 6,6% није у пензији нити ради.

Плаћени или неплаћени рад, осим послова у домаћинству и пољопривредних послова, у последњих шест месеци обављало је 10,2% испитаница, а 16,7% је навело да би радило у складу са својим компетенцијама уколико би за то имале могућност. У плаћени и неплаћени рад су најчешће биле укључене жене од 65 до 69 година, међу којима је њих 17,9% радило, док ниједна жена старија од 79 година није радила.

У највећој мери су и у плаћеном и у неплаћеном раду учествовале испитанице са високим образовањем, међу којима је 17,6% радило. Процент жена које раде се смањује са образовањем, па је међу испитаницама са незавршеном основном школом само њих 3,6% учествовало у неком облику плаћеног или неплаћеног рада. Учешће у плаћеним и неплаћеним пословима је повезано и са величином домаћинства, па су жене из великих домаћинстава чешће радиле него оне које живе у мањим домаћинствима. Тако је 7,2% жена које живе саме радило, наспрам 17,3% жена у домаћинствима са пет и више чланова, односно 18,9% жена из домаћинстава са шест и више чланова. Према изјавама испитаница, за учешће у раду у највећој мери су заинтересоване жене од 65 до 69 година (24,4%). Заинтересованост испитаница за учешће у раду је повезано и са образовањем, па је 29,8% старијих жена са завршеним факултетом изјавило да би желело да ради.

P4. Да ли сте током протеклих шест месеци обављали неку врсту плаћеног или неплаћеног рада, искључујући послове у домаћинству или пољопривредне послове?

Највећи број испитаница које су радиле изјавило је да је њихов рад био плаћенали да су радиле без уговора о раду (45,9%), а 18,9% жена је радило на основу уговора о раду.

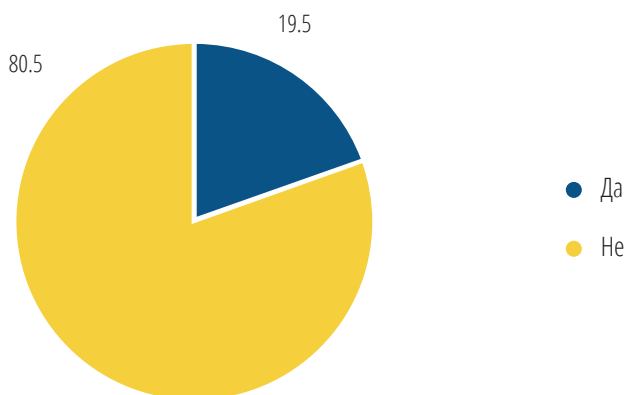
Радно ангажовање најчешће не подразумева пуно радно време. Међу испитаницама које су радиле њих 44% наводи да је радило до 20 сати недељно, 42,6% наводи да је радило од 20 до 40 сати недељно, а преко 40 сати недељно наводи да је радило 13,1%. Према одговорима испитаница, просечно радно време старијих жена на недељном нивоу износи 27 сати ($M=27,9$; $SD=17,83$).

P5. Уколико сте у последњих шест месеци обављали неку врсту рада, да ли сте:

У последњих шест месеци у пољопривредну производњу било је укључено 19,5% испитаница. Како наводе, свакодневно или скоро свакодневно је пољопривредне послове обављало 11,5% испитаница, а повремено 8%. Пољопривредне послове је мање од 20 сати недељно обављало 86,2% жена које се баве пољопривредом, од 20 до 40 сати 11,2%, а више од 40 сати дневно пољопривредне послове је обављало 1,6% жена. У просеку су жене пољопривредне послове обављале 14 сати недељно ($M=14,78$; $SD=10,92$).

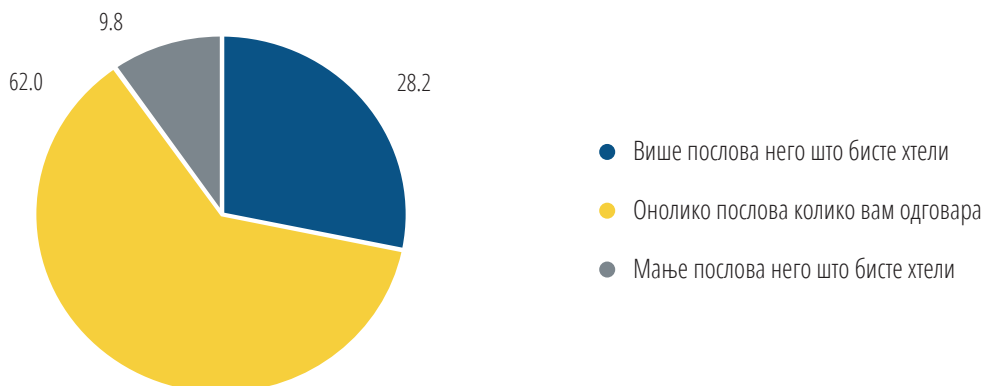
P8. Да ли сте у последњих шест месеци обављали пољопривредне послове, односно послове одржавања пољопривредног домаћинства?

У пољопривредну производњу било је укључено 23% испитаница од 65 до 69 година, док је старијих од 85 година било укључено 11,9%. У пољопривредне послове најчешће су биле укључене жене са нижим образовањем- 25,7% жена без завршене основне школе и 23% жена са завршеном основном школом.

Према добијеним одговорима, кућне послове је обављало 88,3% испитаница и у просеку су у кућним пословима трошиле 21 сат недељно ($M=20,67$; $СД=14,87$). На основу наведеног може се закључити да старије жене на кућне послове троше време које је еквивалентно раду са пола радног времена. Ипак, највећи број испитаница сматра да има посла у кући онолико колико им одговара (62%), а 28,2% сматра да има више посла него што би желеле.

P13. Да ли бисте рекли да у кући обављате:

Неједнак положај мушкараца и жена испитанице пре свега виде у подели кућних послова. Док жена најчешће има све обавезе око куће, мушкарци су у том смислу потпуно растерећени. Тако испитанице на фокус групама наводе:

„Положај мушкараца је много бољи. Ујутру устају, оду да купе новине, ако је кафана близу, седну у кафану, ако није, оду до пијаце, тамо чаврљају до подне, онда дођу кући, „јел готов ручак?“, „у, опет си закаснила“, онда њега није брига да ли можеш или не можеш и шта се десило. Онда је прочитао новине, обрисао уста после ручка, онда се завалио у кревет, а нама остаје да склонимо сто, да перемо суђе, да све, све, све урадимо, онда он већ устаје, значи, жена не може да легне, јел тако? И шта треба да урадимо – не треба ништа!“

„Па и саме жене... Треба мало жена да држи до себе, да зна шта може да пропусти, да се одупре мало, а не само да она све то ради. Јер она увек сматра ја ћу то, па ја ћу оно, а он мисли, ајде сад, нек ради.“

„П: А реците ми сада једну ствар. Шта мислите, да ли постоји разлика у положају старијих жена и мушкараца и у чему је разлика?“

О: Да.

П: У чему је разлика?

О: Ми смо њихове слушкиње.“

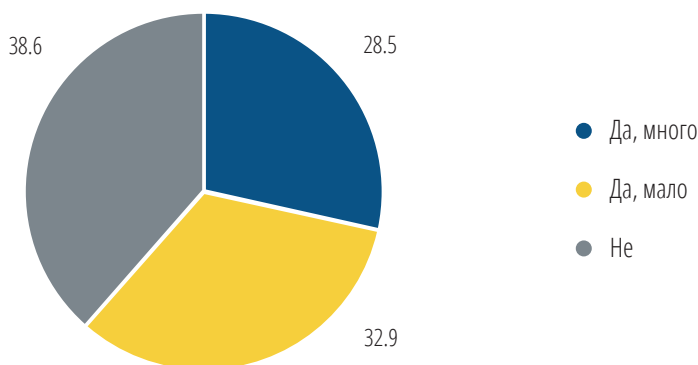
Са друге стране, испитанице наводе да обављање кућних послова када живе саме, представља и начин да проведу време и да се осећају задовољно када оно што су планирале да ураде у кући, и остваре.

„Ја оно што сам зацртала данас, то морам да урадим, макар на трепавицама дубила, онда сам јако задовољна.“

6.3 СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Иако 58,9% испитаница своје здравствено стање види као задовољавајуће или добро, тек 38,6% наводи да може да обавља свакодневне активности. Другим речима, две трећине испитаних старијих жена (61,4%) здравствено стање у већој или мањој мери ограничава у обављању свакодневних активности.

33. Да ли вас здравствено стање ограничава у обављању свакодневних активности?

Испитанице наводе да најчешће отежано обављају послове у вези са сређивањем куће и окућнице (45%), затим у вези са набавком намирница (33,4%), а нешто мање од петине има потребу за подршком и у одржавању личне хигијене, облачењу и кретању у кући (17,5%). У коришћењу превоза подршка је потребна за 12,5% старијих жена.

34. Које активности обављате са потешкоћама?

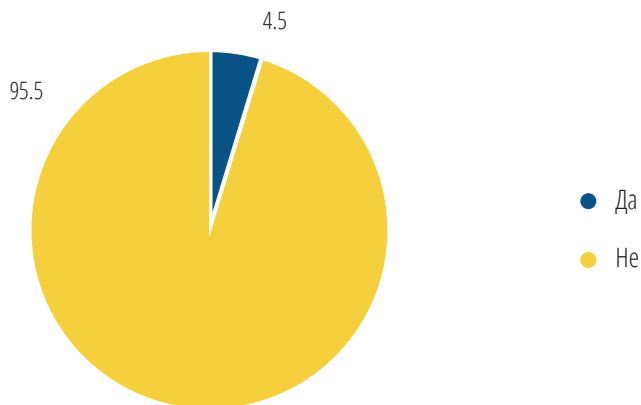

Умањену способност да обављају свакодневне активности у периоду дужем од шест месеци наводи 88,8% испитаница. За обезбеђивање подршке испитанице се најчешће ослањају на ужу породицу, конкретно на децу и унуке (54,5%) и супруга (15,7%), а у мањој мери на комшије и пријатеље (9,6%) и друге рођаке (5,7%).

Истовремено, испитанице наводе да веома ретко користе услуге социјалне заштите, док је 0,1% укључено у активности цивилног друштва. Услуге социјалне заштите наводи да

користи 4,5% испитаних старијих жена. Коришћење услуга социјалне заштите повезано је са самосталношћу, па услуге најчешће користе старије жене које изјављују да им је знатно ограничена способност за обављање свакодневних активности (8,8%), нешто мање жене којима је у малој мери ограничена способност обављања свакодневних активности (5,3%), док међу женама које су самосталне, 0,6% користи неке од услуга социјалне заштите.

СС1. Да ли користите неке од услуга социјалне заштите?

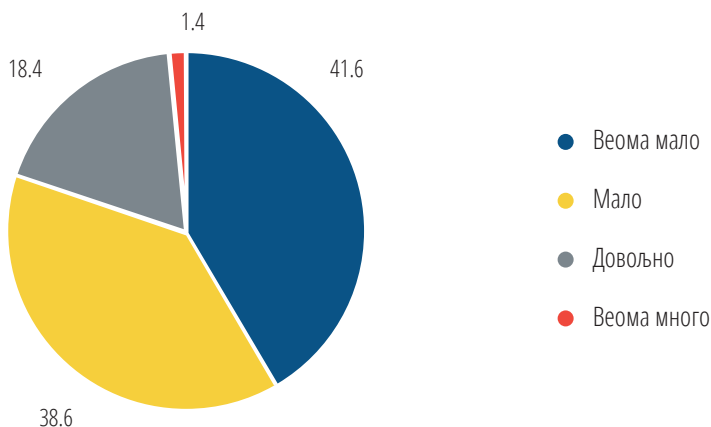
Коришћење услуга социјалне заштите је повезано и са годинама живота, па 8% испитаних жена од 80 до 84 година наводи да користи услуге социјалне заштите, као и 7,1% жена старијих од 85 година.

Услуге помоћи у кући наводи да користи 2,4% од укупног броја испитаница, док по 0,1% жена користи услуге привременог смештаја и персоналне асистенције.

Уколико се анализирају разлози због којих се не користе услуге социјалне заштите, 40,8% испитаница је навело да им није потребна помоћ пружалаца услуга социјалне заштите, 34,2% да нису сигурне да ли имају права на подршку, односно да не знају коме да се обрате, а 27,6% наводи да сматра да не би добиле подршку и када би се обратиле. Међу женама које су изјавиле да имају знатна ограничења у функционисању, те којима би у складу са тим биле потребне услуге подршке, 7% је навело да су се обратиле за подршку систему социјалне заштите, али да су биле одбијене.

Резултати истраживања указују да чак четири петине (80,2%) испитаница сматра да друштво не води довољно рачуна о њиховом положају имајући у виду да је 41,6% изјавило да друштво води веома мало рачуна о њиховом положају, док је 38,6% изјавило да друштво води мало рачуна о њиховом положају.

УЗ18. У којој мери по вашем мишљењу друштво у Србији води рачуна о положају старијих жена?

На питање како генерално виде подршку друштва и породице старијима, учеснице фокус група најчешће изражавају незадовољство.

„Не обраћа се баш пуно пажње на нас. Мисле да смо помало отписани...”

Учеснице фокус група препознају да промене у друштвеном контексту и вредностима доводе и до промене односа према старима и наводе да су оне бринуле о својим родитељима много више него што сада њихова деца брину о њима. Као основне разлоге за промену односа породице и друштва према старијама наводе висок степен незапослености, сиромаштво, тешке услови на тржишту рада, промену организације породичног живота и генерално промена стила живота људи.

На основу фокус група, чак се може закључити да иако саме немају довољно подршке, старије суграђанке најчешће помажу млађим члановима породице.

„Па, сад наша деца пуно раде, уопште не могу да воде рачуна о нама, као што су, на пример, старији наши имали пажњу, породица је била велика, увек је неко на њих пазио, ми то не можемо ни очекивати од наше деце. Не можемо сад рећи: ‘Пазите, дођите да нам порадите, или шта већ, не можемо, већ ми увек гледамо да ми њима помогнемо, пошто заиста пуно раде.’”

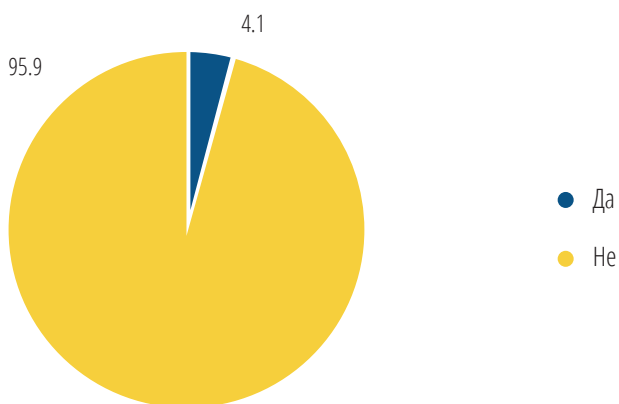
„Па, финансијска ситуација, незапосленост – за своју будућност не знају шта да раде, а камоли за нас. Заврше школу и видите шта се догађа, седе код куће, чекају десет година на посао, добијају плату на црно, немају дана радног стажа, нико не предузима ништа...”

Када говоре о материјалној ситуацији на фокус групама, старије жене пре свега говоре о томе како штеде и како „развлаче“ пензију тако да траје месец дана. Иако све учеснице наглашавају да је пензија ниска и да често не могу да одвоје новац ни за основне потребе, осим да плате рачуне, лекове и храну, па себи не купују ни гардеробу ни квалитетну храну, оне наводе да успевају да издвоје новац да помогну деци и њиховим породицама.

6.4 УЧЕШЋЕ У КУЛТУРНИМ И ДРУГИМ АКТИВНОСТИМА У ЗАЈЕДНИЦИ, БЕЗБЕДНОСТ И НАСИЉЕ

У организованим активностима са циљем стицања нових знања је у протеклих шест месеци учествовало 4,1% испитаница, док је за такве активности заинтересовано 14,5%.

01. Да ли сте у последњих шест месеци учествовали у организованим активностима путем којих сте стицали нова знања и вештине?

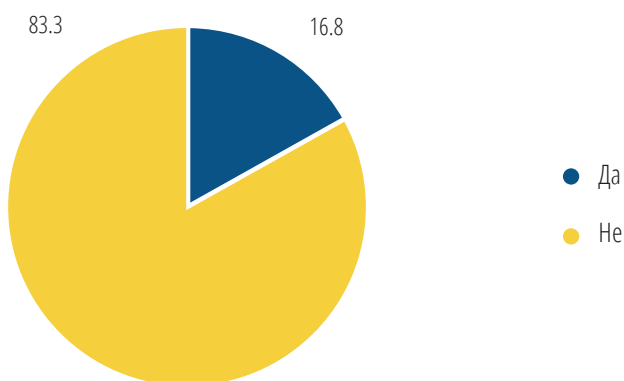

Према добијеним одговорима, у организованим активностима стицања нових знања учествовало је највише жена са високим образовањем, док су жене са нижим нивоом образовања веома ретко биле укључене у активности које се односе на стицање нових знања и вештина. Укљученост жена у организоване активности повезана је и са брачним статусом, па је у овим активностима учествовало највише жена које се нису никада удавале и живе саме (12,5%).

За учествовање у едукативним активностима највише су заинтересоване жене које имају мање од 75 година. Тако је заинтересованост за организоване активности изразило 19,5% жена од 65 до 69 година, као и 12,3% жена од 70 до 74 године. За организоване активности су у већој мери заинтересоване жене са вишим него са нижим образовањем. Трећина жена (30,2%) са високим образовањем заинтересовано је за организоване едукативне активности, као и 15,3% жена са средњим нивоом образовања. Такође, за образовне активности у већој су мери заинтересоване жене које живе у граду, међу којима је за овакве активности заинтересовано 16,7% испитаница, у односу на жене које живе на селу, међу којима је за овакве активности заинтересовано 9,2%.

Према одговорима испитаница, у активностима у заједници као што су посета позоришту, концерту, изложби или другим културним дешавањима, у последњих шест месеци било је укључено 16,8% испитаница. Укљученост жена у активности у заједници опада са годинама живота, па док је у културне активности у заједници било укључено 24,3% жена од 65 до 69 година, тек је 2,4% жена од 85 или више година учествовало у тим активностима.

УЗ1. Да ли сте у последњих шест месеци били у позоришту, на концерту, изложби, у биоскопу или сличном културном дешавању?

На основу добијених одговора закључује се да је учешће у културном животу заједнице повезано и са образовањем, па је 45,3% жена са високим образовањем учествовало у таквој врсти активности, у односу на 15,0% жена са завршеном средњом школом, 8,1% са завршеном основном школом и 1,2% са незавршеном основном школом. Место становања је такође повезано са укљученошћу у културне активности, па је 21% жена које живе у граду било укључено у културне активности у односу на 6,7% жена које живе на селу.

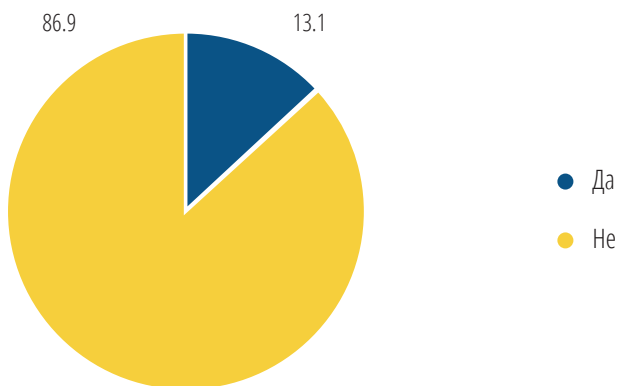
Када су упитане да ли су можда желеле да иду на неки од културних догађаја, а нису то могле, 6,3% испитаница је навело неки културни догађај на који су желеле да иду, а нису могле, 53,6% није могло да се сети ниједног културног догађаја, а 40,1% је навело да им се није ишло на културне догађаје. Највећи број жена (61,9%) које су желеле да иду на неки од културних догађаја а нису могле, као основни разлог навеле су да немају довољно времена, док је 14,3% навело да немају са ким да иду.

УЗ2. Да ли можете да се сетите једног културног догађаја на који сте желели да идете у последњих шест месеци, а нисте могли?

Одговори испитаница показују да је у организације цивилног друштва или клубове пензионера учлањено 13,1%, а да је 10% учествовало у некој активности коју је организовала организација цивилног друштва или клуб пензионера. У организације је укључено највише жена са високим образовањем, међу којима је у активности цивилног друштва и клубова пензионера било укључено 18,2% жена, а најмање жена са незавршеном основном школом, међу којима је тек 6% жена било укључено у ове активности. Занимљиво је да не постоји разлика између жена са села и из града у степену укључености у активности клубова пензионера и организација цивилног друштва.

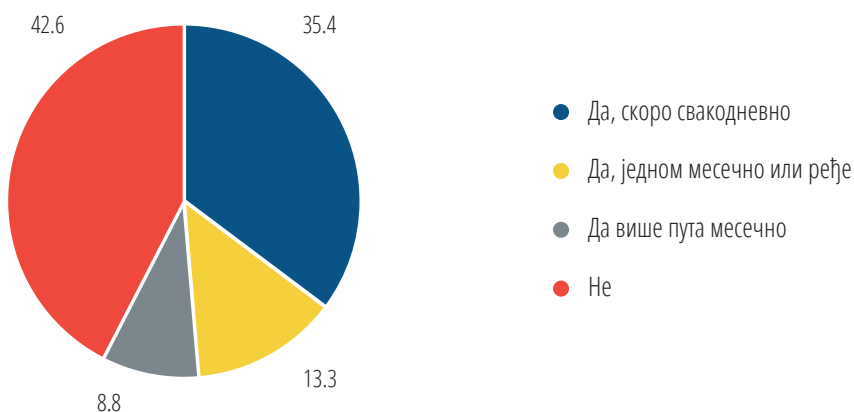
УЗ4. Да ли сте члан неке организације цивилног друштва или клуба пензионера?

Међу испитаним старијим женама 5% навело је да су чланице политичких партија, а 84,6% је гласало на последњим парламентарним изборима.

Нешто више од половине испитаница је помагало својој породици тако што су чувале унуке, и то 35,4% свакодневно, а 13,3% више пута месечно.

УЗ11. Да ли тренутно бринете о деци или унуцима?

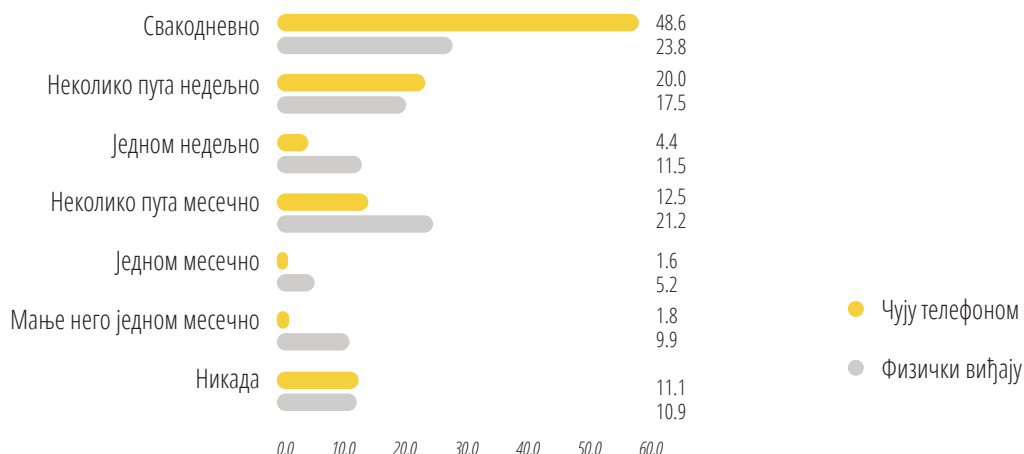

На основу одговора се може закључити да најчешће о унуцима и деци брину жене од 65 до 69 година, а најређе жене од 85 и више година, мада и оне учествују у активностима подизања унука (33,3%).

Редован контакт са унуцима и децом (свакодневно или неколико пута недељно) има више од две трећине испитаница.

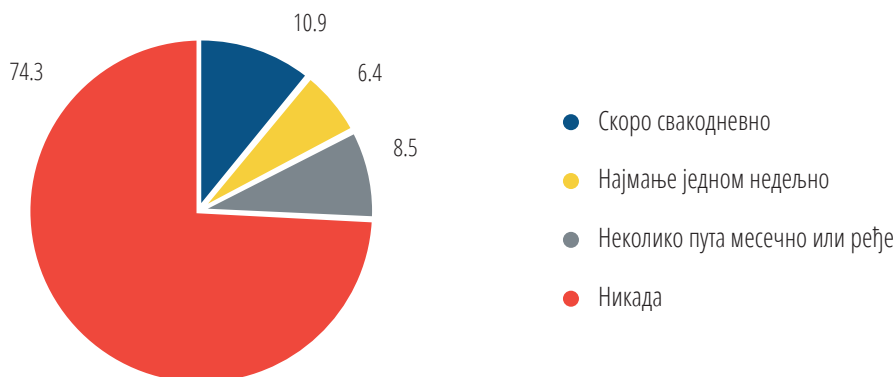
Док се старије жене и чланови породице често чују телефоном (48,6%), знатно ређе се виђају уживо са децом и унуцима. Тако, свакодневан контакт лицем у лице са децом и унуцима има 23,8% испитаница које са њима не живе.

**УЗ16 – У17. Колико често се чујете телефоном/виђате са децом и унуцима?
(приказано за старије који не живе са децом и унуцима)**

Испитано је, такође, и у којој мери испитанице користе интернет као један од начина комуникације. Интернет скоро свакодневно користи 10,9% испитаница, а најмање једном недељно 6,4%, што значи да укупно 17,3% редовно користи интернет.

УЗ9. Колико често користите интернет?

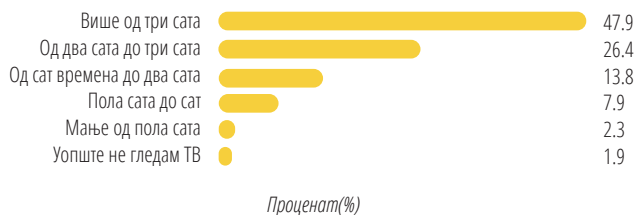

Да користе интернет најчешће изјављују испитанице од 65 до 69 година, међу којима њих 19% користи интернет свакодневно, а затим жене од 70 до 74 године (7%) и од 75 до 79 година (2,5%). Испитанице старије од 79 година не користе интернет уопште. Коришћење интернета је повезано и са образовањем. Трећина испитаних жена са високим образовањем (31,4%) свакодневно користи интернет, тек 9,9% са средњим образовањем, као и свега 3,7% са основним образовањем. Такође, интернет чешће користе жене које живе у граду (14,1%) него жене које живе на селу (3,4%).

Профил на друштвеним мрежама наводи да има 6,9% испитаница, односно четвртина жена које користе интернет (26,7%).

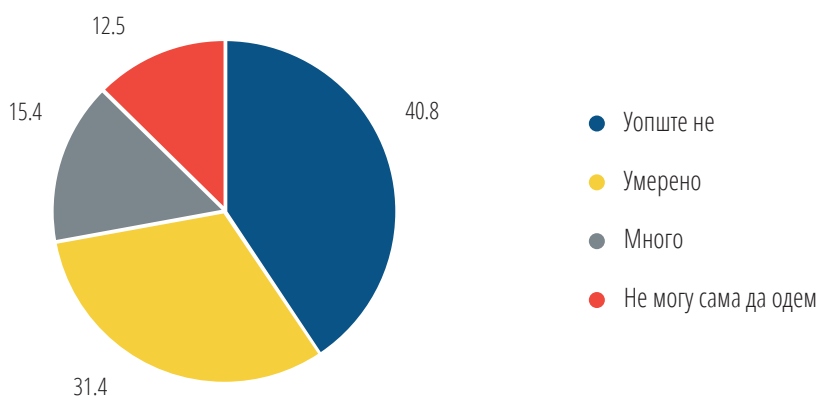
Око половине испитаница гледа ТВ више од три сата дневно, док још четвртина гледа ТВ два до три сата дневно.

УЗ17. Колико у просеку дневно проведете времена у гледању телевизијског програма?

Даље, истраживање је показало да 40,8% испитаница нема никакве проблеме приликом одласка до поште, банке, лекара, односно приликом коришћења јавних служби, а знатне или потпуне потешкоће има њих 27,9%. Потешкоће у коришћењу јавних служби расту са годинама. Док 14,7% жена од 65 до 69 година наводи изражене или потпуне потешкоће, оне су присутне код 69,1% жена старијих од 85 година. Са знатно већим потешкоћама у приступу јавним услугама наводе да се суочавају и испитанице са нижим образовањем, па потпуне или знатне тешкоће има 51,5% жена без завршене основне школе, а 15,7% жена са високим образовањем. Потешкоће у коришћењу јавних услуга чешће су присутне код жена које живе саме, међу којима 41,6% има потешкоће у приступу јавним услугама, у односу на 13,2% жена из породица са шест или више чланова. Са нешто више тешкоћа се суочавају и жене које живе на селу, међу којима 34,4% има потешкоће у приступу јавним услугама, у односу на 25,1% жена које живе у граду.

И1. Уколико желите да одете код лекара, до поште или банке, у којој мери то за вас представља проблем због физичких баријера, као што је удаљеност или недостатак могућности превоза?

Половини испитаних старијих суграђанки (54%) је потребан превоз како би користиле јавне услуге, као што су лекар, пошта, банка. Превоз је нешто чешће потребан женама које живе на селу (63,4%), него женама које живе у граду, којима је превоз потребан у 50% случајева. Уколико се посматра цео узорак испитаних, 66,5% наводи да може а 33,5% да не може да користи јавни превоз. Међу испитаницама којима је неопходан

јавни превоз да би могле да посете лекара, пошту или банку, 27,5% наводи да није у могућности да га користи.

Највише потешкоћа у приступу јавном превозу наводе да имају испитане старије жене, при чему 61,5% од 80 до 84 године имају потешкоћа у приступу јавном превозу, као и 50% жена са 85 и више година. Са баријерама у коришћењу јавног превоза у већој мери се суочавају жене са села, међу којима 37,1% има проблеме у коришћењу јавног превоза, у односу на 22,4% жена које живе у граду.

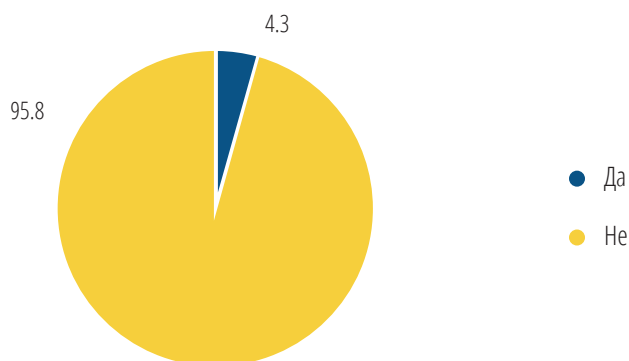
Испитанице најчешће не могу да користе јавни превоз зато што им је тешко да уђу у јавни превоз (46,2%), или зато што јавни превоз не постоји у насељу у којем станују (30,3%).

И4. Зашто не можете да користите јавни превоз?

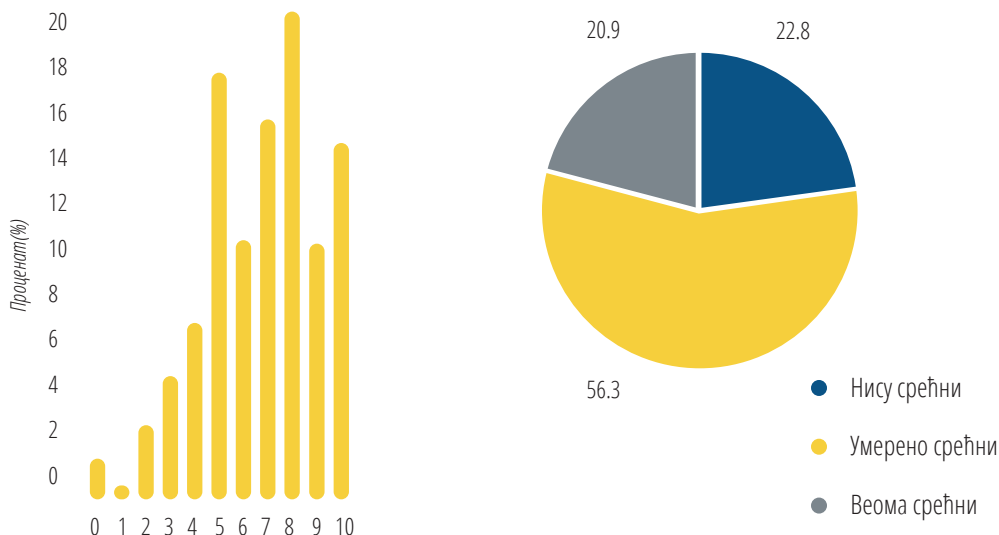
Истраживање је обухватило и питања учешћа у правним поступцима, па је у тренутку истраживања у правним поступцима учествовало 4,6% испитаница, при чему је још 4,3% жена пријавило да им је у последњих годину дана била потребна заштита у правним пословима, али је нису добиле. Најчешћи разлог који наводе, јесте тај што нису имале финансијских средстава да приуште правну помоћ (55,9%), док су други разлози ређе присутни.

ПП4. Да ли се у последњих годину дана десила ситуација када вам је била потребна заштита у правним пословима, а нисте могли да је користите?

Упитане за задовољство сопственим животом, петина испитаница је изјавила да није задовољна сопственим животом (22,8%), док је највећи број умерено задовољних (56,3%), а петина изјављује да је срећна (20,9%).

H1. Када узмете све ствари у обзир, колико бисте на скали од 0 до 10 рекли да сте срећни, при чему 0 значи да сте веома несрећни, а 10 да сте веома срећни?

Налази фокус група указују на то да се старије жене често виђају са комшиницама и пријатељицама, као и на то да одржавају контакте са породицом. Ипак, већина жена на фокус групама је изнела оцену да немају времена да учествују у организованим активностима у заједници због послова у кући.

„Сваки дан се виђам са комшијама, за то се има времена, увек се сретнемо. Морам ово мало живота да искористим, морам да попијем кафицу, да се дружим.“

„Тамо се баш скупе, старије и млађе, играју, имају музику. Ту се удружују у дом пензионера. Ко хоће, увек су му отворена врата, али ја немам времена за то. Док устанеш, док порадиш све, нема се времена.“

Учеснице фокус група истичу и да долази до великог генерацијског јаза између млађих и старијих, што доводи и до ограничења у интеракцији.

„Они мисле да смо помало сенилни, па, као, не знамо све што они знају, немамо појма о компјутерима, телефонима, а пола ствари ни ми њих не разумемо. Направио се раскорак међу генерацијама, одједном се направио... не знам.“

Исто тако старије жене сматрају да је дошло до велике промене у васпитавању деце, коју оне не разумеју, што такође доприноси баријери у комуникацији.

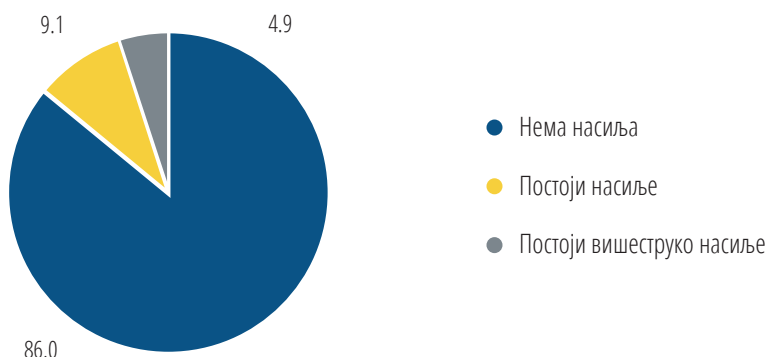
„На пример, ако унука није нешто склонила, ја кажем: ‘Што то не склониш на место?’ Ја сам се већ ту изнервирала... Ја волим да она то све склони, не може она као ја, ја то схватам, али ајде, дете научи мало реда, мене су учили реду, ја сам била некад млада.“

Старијим женама пре свега је важна пажња унука, па им значи када их унуци питају како су и да их загрле.

„Ја дам новце мом унуку, који је сад на факултету, он неће те новце да прими, али његов загрљај мени више значи.“

Упитане за осећај безбедности и изложеност разним облицима насиља, 14% испитаница навело је да су доживеле неки облик насиља, од чега 4,9% наводи да су биле изложене вишеструком насиљу, а 7,2% наводи да су биле изложене занемаривању. Различитим облицима насиља или занемаривању било је изложено 16,6% испитаних старијих жена.

Б2-Б5. Изложеност старијих жена различитим облицима насиља

Међу испитаницама које су доживеле насиље, 8,6% изјавило је да је било изложено неком виду финансијског насиља (крађа, превара, присила). Финансијском насиљу су знатно чешће изложене жене које живе на селу (12,6%), док су жене које живе у граду биле изложене финансијском насиљу у 7,3% случајева.

Да је доживело емоционално насиље наводи 7,9% испитаница које су доживеле насиље, при чему су најчешћи облици били вређање и називање погрдним именима (5,1%) и игнорисање (4,4%), док је 0,9% изјавило да им је прећено да ће бити смештене у дом за старе, а 0,5% је доживело насиље у виду контроле контакта са особама до којих им је стало. Друге облике емоционалног насиља наводи 0,8% старијих жена.

Да је било изложено физичком насиљу, наводи 4,1% испитаница које су доживеле насиље, при чему су као облици навођени дрмусање и грубо гурање, шутирање, шамарање или ударање, наношење физичких повреда и ударање. Према добијеним одговорима, сексуалном насиљу било је изложено 0,9% испитаница које су доживеле насиље, а као облици су навођени додиривање, вулгарно коментарисање, покушај сексуалног односа, сексуални однос и други начини сексуалног узнемиравања.

У месту у којем живе, испитане жене се најчешће осећају сигурно или веома сигурно (59,9%), док 23,3% пријављује да се осећа или несигурно или веома несигурно. На основу одговора се може закључити да је осећај сигурности повезан са степеном образовања, при чему се жене са нижим образовањем осећају мање сигурно од жена са високим образовањем. Чак 70,1% жена које нису завршиле основну школу наводи да се осећа несигурно. Исто тако, несигурност је у већој мери присутна и међу женама које живе са партнером у ванбрачној заједници, међу којима 40% испитаних жена наводи да се не осећа сигурно. Такође и међу женама које живе саме 37,5% наводи

да се осећа несигурно. Осећај сигурности повезан је и са величином породице, па се најсигурније осећају жене које живе у великим породицама, од шест и више чланова (79,2%), док се тек 3,8% жена које живе у великим породицама осећа несигурно.

Б6. У којој мери се осећате безбедно, или бисте се осећали безбедно да штетате сами након што падне мрак у месту где живите?

ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

7. ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

Резултати истраживања указују да чак четири петине, односно 80,2% испитаних старијих жена сматра да друштво не води довољно рачуна о њиховом положају. Такав став није повезан са демографским карактеристикама, па се може рећи да је заједнички за све испитанице, што је потврђено и у оквиру фокус група.

Као највећи проблем са којим се суочавају испитане старије жене истичу лош социо-економски положај. Тако 19,3% испитаних старијих суграђанки изјављује да је њихов економски положај веома незадовољавајући, а 35,1% да је незадовољавајући, док само 3,6% сматра да њихов економски положај веома добар. Иако имају стабилне приходе од пензија, испитанице имају знатне трошкове лечења, а исто тако 47% старијих жена и поред малих примања финансијски помаже децу и унуке, што додатно утиче на погоршање њиховог економског положаја.

Наиме, резултати истраживања указују на то да тек 17,2% испитаних жена сматра да су им месечни приходи довољни да задовоље потребе, а чак 45,6% наводи да им недостаје још много средстава како би задовољиле своје потребе.

Новчану социјалну помоћ користило је само 1,1% испитаних жена, што је у складу са званичним подацима. Ипак, 44,5% испитаница наводи да им је потребна помоћ државе. Унапређење материјалног положаја жене су, и у оквиру упитника и у оквиру фокус група, навеле као основни захтев према држави.

У односу на самоперцепцију здравља, ово истраживање потврђује налазе добијене 2013. године у оквиру истраживања које је реализовао Институт за јавно здравље Србије „Др Милан Јовановић Батут“. Подаци показују да 21% испитаних старијих жена своје здравље види као добро или веома добро, а 41% као лоше или веома лоше. 7% испитаница није могло да користи услуге здравствене заштите иако су им биле потребне, а као основни разлог за недоступност здравствене заштите наведене су дуге листе чекања и недостатак финансијских средстава.

Резултати фокус група указују на постојање дискриминације у оквиру здравствене заштите када је реч о пружању услуга старијим женама, што је у складу са налазима истраживања Повереника за заштиту равноправности о дискриминацији над старијим особама, које је реализовано 2016. године. Наиме, на свим фокус групама жене су говориле о томе да су за специјалистичке услуге листе чекања дуге и да им те услуге нису доступне онда када су им потребне. Лекари их често усмеравају на своје приватне праксе, али пошто немају довољно финансијских средстава, не могу да услуге брже добију на тај начин, те су им специјалистичке услуге практично неприступачне. Такође, на свим фокус групама старије суграђанке су говориле и о томе да „развлаче“ лекове, односно да прескачу терапију или узимају мање дозе лекова због тога што немају довољно средстава. Наведени резултати указују да је потребно унапредити здравствену заштиту старијих жена, као и укљученост старијих жене у превентивне активности како би се смањили ризици за здравље, пре свега редовна посета лекару.

Такође, две трећине испитаних старијих жена (61%) изјављује да их здравствено стање у већој или мањој мери ограничава у обављању свакодневних активности, од чега

29% наводи да их ограничава у великој мери. У складу са тим, трећини старијих жена је редовно потребна помоћ у свакодневним активностима (33%), а скоро петини и у одржавању личне хигијене и облачењу (18%).

Резултати истраживања указују на то да дуготрајна брига о старијим женама почива, пре свега, на неформалним механизмима подршке. На то указује податак да се кад је у питању обезбеђивање подршке, старије жене најчешће ослањају на ужу породицу, конкретно на децу и унуке (54,5%), супруга (15,7%), а тек 1,6% жена доминантно користи услуге социјалне заштите и 0,1% подршку организација цивилног друштва које пружају овакву врсту услуга. Покривеност услугама социјалне заштите је веома ниска у односу на исказане потребе. Иако 30% жена наводи да има знатне или потпуне тешкоће приликом коришћења сервиса у заједници, тек је 4% жена навело да је упутило захтев за коришћењем услуга социјалне заштите, а да је захтев био одбијен. Чак 36% жена које нису упутиле захтев за добијање услуга наводе да нису упутиле захтев зато што не знају коме да се обрате, не знају да имају право на подршку или не верују да би подршку добиле. Овакви резултати упућују на потребу организовања и спровођења више услуга социјалне заштите у складу са потребама старијих суграђанки, као и да је потребно радити на њиховом информисању о могућностима које им стоје на располагању.

Одговори испитаница наводе на закључак да старије жене у веома малој мери учествују у организованим активностима у заједници. У организованим активностима са циљем стицања нових знања је у протеклих шест месеци учествовало 4% старијих жена, док је за такве активности заинтересовано 15% жена. Скоро све жене, без обзира на здравствено стање, обављале су кућне послове (88%), при чему су у просеку на кућне послове трошиле 21 сат недељно, што је еквивалентно раду са пола радног времена. То указује на велико оптерећење жена неформалним радом, при чему, у оквиру фокус група на неједнак положај мушкараца и жена старије жене често указују навођењем неравноправне поделе кућних послова. На разлику у родним улогама упућују и подаци према којима су жене власнице непокретности, пре свега у ситуацији када су разведене (62%) или удовице (67%), док уколико живе у браку, тек 15% жена има власништво над непокретности у којој живи.

У оквиру овог истраживања насиље је пријавило 14% старијих жена, од чега је 5% било изложено вишеструком насиљу, док је занемаривању били изложено 7% жена. То је приближно резултатима анализе коју је за Повереника за заштиту равноправности спровео Црвени крст Србије 2015. године. Финансијском насиљу било је изложено 9% старијих жена, емоционално насиље доживело је 8% старијих жена, физичком насиљу је било изложено 4% старијих жена, а сексуално насиље доживело је 0,9% старијих жена. У месту у којем живе, старије жене се најчешће осећају сигурно или веома сигурно (60%), док 23% пријављује да се осећа или несигурно или веома несигурно.

Наведени подаци указују да је у наредном периоду потребно посветити велику пажњу унапређењу положаја и подршке која је доступна старијим суграђанима у свим областима друштвеног живота, те пружити адекватнији одговор друштва на старење у Републици Србији, са посебним акцентом на положај старијих жена имајући у виду чињеницу феминизације старења. На основу прикупљених резултата овог истраживања и нивоа исказаних потешкоћа са којима се суочавају испитане старије жене у различитим областима, дају се и специфичне препоруке које проистичу из анализе самог истраживања.

ПРЕПОРУКЕ

У области социо-економског положаја:

- извршити детаљну анализу структуре трошкова старачких домаћинстава;
- омогућити усклађивање пензија са стварним трошковима живота старијих суграђана;
- сагледати могућности за повећање обухвата старијих суграђана правом на новчану социјалну помоћ;
- увести додатне мере материјалне подршке старијима у лошој социо-економској ситуацији;
- континуирано спроводити активности на подизању свести о принципима родне равноправности, у свим животним добрима.

У области здравствене заштите:

- преиспитати покривеност трошкова здравствених услуга из буџета Републике Србије у правцу омогућавања повећања њиховог обима за старије суграђане;
- омогућити већу доступност специјалистичких здравствених услуга смањењем дужине чекања специјалистичких прегледа, омогућавањем преписивања лекова који имају ниже цене, ефикаснијим санкционисањем праксе упућивања на скупе услуге у оквиру приватног здравственог система;
- организовати већи обим услуга које би се пружале у кућним условима и на терену, поготово у руралним подручјима;
- организовати активности на подстицању рекреативних активности и редовних прегледа ради превенције болести;
- информисати пацијенте и поједноставити процедуре пријављивања дискриминације у здравству.

У области социјалне заштите:

- омогућити повећање обухвата постојећим услугама подршке, уз стално информисање старијих суграђанки о могућностима које им стоје на располагању и процедурама за њихово остваривање;
- подстицати даљи развој различитих услуга подршке старијима у оквиру система социјалне заштите;
- промовисати улогу организација цивилног друштва, посебно оних који се баве реализацијом различитих сервиса подршке у заједници.

У области учешћа у културним и другим активностима у заједници:

- обезбедити приступачност и доступност објеката у којима се пружају јавне услуге, јавних простора и посебно јавног превоза прилагођеног потребама старијих суграђана;
- обезбедити делотворније информисање старијих жена о могућностима учешћа у постојећим активностима у заједници, подстицати развој нових програма којима би се обезбедила већа укљученост старијих жена у активности које подстичу њихов лични развој и активно старење;
- утицати на развој волонтерске подршке за старије жене, посебно за оне које живе у руралним подручјима;
- подстицати информатичку писменост старијих жена.

Иако ово истраживање није посебно таргетирано факторе и контекст насиља, одговори добијени на питања која обухватају безбедност и насиље указују да је потребно континуирано вршити активности усмерене ка спречавању насиља и занемаривања старијих жена, предузимањем различитих мера и активности које доприносе осећању сигурности старијих жена (попут осветљавања улица и зона у којима се крећу, пружања стручне подршке при закључивању различитих уговора о располагању средствима или имовином, упознавања старијих жена о њиховим правима и постојећим механизмима заштите и сл.).

AHKETA

ДОДАТАК 1

АНКЕТА

P1. Какав је ваш радни статус?

1. Запослена
2. Незапослена
3. Пензионерка
4. Друго

P2. У односу на радно место, како бисте описали свој социоекономски статус пре него што сте отишли у пензију?

1. Виша средња класа
2. Средња класа
3. Нижа средња класа
4. Квалификована радна снага
5. Неквалификована радна снага

P3. Молим вас, опишите послове које сте обављали

P4. Да ли сте током протеклих шест месеци обављали неку врсту плаћеног или неплаћеног рада, искључујући послове у домаћинству или пољопривредне послове?

1. Да
2. Не

P5. Уколико сте у последњих шест месеци обављали неку врсту рада, да ли сте:

1. Радили за новац по уговору о раду
2. Радили за новац по уговору о повременим и привременим пословима
3. Радили за новац, али без уговора о раду
4. Обављали посао као предузетник
5. Радили као волонтер
6. Друго: _____

P6. Колико сати сте недељно проводили на послу?

P7. Да ли бисте волели да радите у складу са вашим компетенцијама уколико бисте имали такву могућност?

1. Да
2. Не

P8. Да ли сте у последњих шест месеци обављали пољопривредне послове, односно послове одржавања пољопривредног домаћинства?

1. Да
2. Не

P9. Да ли пољопривредне послове обављате свакодневно, скоро свакодневно или повремено?

1. Свакодневно
2. Скоро свакодневно
3. Повремено

P10. Колико сати недељно сте обављали пољопривредне послове?

P11. Да ли сте у последњих шест месеци обављали кућне послове?

1. Да
2. Не

P12. Колико сати недељно обављате кућне послове?

P13. Да ли бисте рекли да у кући обављате:

1. Више послова него што бисте хтели
2. Онолико послова колико вам одговара
3. Мање послова него што бисте хтели

O1. Да ли сте последњих шест месеци учествовали у организованим активностима путем којих сте стицали нова знања и вештине?

1. Да
2. Не

O2. Да ли бисте волели да учествујете у организованим активностима путем којих можете да стичете нова знања и вештине?

1. Да
2. Не

C1. Да ли живите у кући или стану?

1. Стан
2. Кућа
3. Некада сам у кући, а некада у стану

C2. У чијем власништву је објекат у којем живите?

1. Родитељи
2. Супруг
3. Деца

4. Рођаци
5. Станодавац
6. Друго: _____

C3. Да ли имате неку непокретност која се води на ваше име?

1. Да
2. Не

C4. Да ли имате проблеме са објектом у којем живите, као што је прокишњавање крова, рупе у поду, проблем са темељима, прозорима или други слични проблеми?

1. Да
2. Не

C5. Да ли у домаћинству имате следеће уређаје који раде:

1. ТВ у боји
2. Машина за прање веша
3. Фиксни телефон
4. Мобилни телефон
5. Рачунар
6. Шпорет на струју
7. Фрижидер

C6. Који су све ваши лични извори прихода?

1. Старосна пензија
2. Породична пензија
3. Плата
4. Новчана социјална помоћ
5. Додатак за помоћ и негу другог лица
6. Приход од непокретности
7. Приход од пољопривреде
8. Други приходи: _____
9. Немам приходе

C7. Колико укупно износе ваши месечни приходи?

C8. Да ли месечни приходи задовољавају ваше потребе?

1. Да, у потпуности
2. Не, недостаје ми још мало
3. Не, недостаје ми још много
4. Не могу да проценим

C9. Да ли сваког месеца можете да уштедите нешто новца?

1. Да
2. Не

C10. Да ли сте у последњих годину дана финансијски помагали својој породици – деци и унуцима?

1. Да
2. Не

C11. Да ли неко има овлашћење на ваш текући рачун и ко?

1. Да, има мој/а _____
2. Не
3. Немам текући рачун

C12. Да ли вам се у последњих годину дана десило да нисте могли да платите рачун за струју или комуналије јер нисте имали довољно новца?

1. Да
2. Не

C13. Да ли вам се у последњих годину дана десило да нисте имали грејање када је било хладно због тога што нисте имали довољно новца?

1. Да
2. Не

C14. Да ли вам се у последњих месец дана десило да нисте имали шта да једете током целог дана јер нисте имали довољно новца, или сте јели само једну врсту хране?

1. Да
2. Не

C15. Како процењујете свој тренутни економски положај?

1. Веома незадовољавајући
2. Незадовољавајући
3. Ни задовољавајући ни незадовољавајући
4. Задовољавајући
5. Не могу да проценим

C16. Како процењујете економски положај вашег домаћинства. Да ли ваше домаћинство успева да плати редовне месечне трошкове (комуналије, кирија, храна итд.):

1. Са великом потешкоћама
2. Са потешкоћама
3. Без потешкоћа

C17. Уколико можете, молим вас да процените просечна месечна примања вашег домаћинства.

C18. Да ли је вашем домаћинству потребна материјална подршка од стране државе да бисте задовољили све основне животне потребе?

1. Да
2. Не

C19. Каква помоћ би вам била потребна да бисте лакше живели?

C20. Да ли сте са неким склопили уговор о доживотном издржавању?

1. Да
2. Не

C21. Уколико сте склопили уговор о доживотном издржавању, ко је давалац издржавања?

1. Син
2. Ћерка
3. Супруг
4. Рођак/а
5. Друго: _____

СС1. Да ли користите неке од услуга социјалне заштите?

1. Да
2. Не

СС2. Које услуге социјалне заштите користите?

1. Помоћ у кући
2. Дневни боравак
3. Персонална асистенција
4. Услуге привременог смештаја старијих и особа са инвалидитетом
5. Друго: _____

СС3. Да ли сматрате да вас пружалац услуге социјалне заштите третира са пуним поштовањем и уважавањем?

1. Да
2. Не

СС4. У којој мери сте задовољни услугама социјалне заштите које користите?

1. Уопште нисам задовољна
2. Нисам задовољна
3. Нити сам задовољна, нити незадовољна
4. Задовољна сам
5. Веома сам задовољна

CC5. Да ли сте били у ситуацији да сте упутили захтев за коришћење неке од услуга социјалне заштите, а да је захтев био одбијен?

1. Да
2. Не

CC6. Можете ли да ми објасните зашто је ваш захтев одбијен?

CC7. Зашто нисте упутили захтев за коришћење услуга социјалне заштите?

1. Није ми потребна подршка
2. Не знам коме да се обратим за подршку
3. Не знам да ли имам права на подршку
4. Не верујем да бих добила подршку и када бих се обратила
5. Друго: _____

CC8. Која врста подршке од система социјалне заштите би вама највише значила?

31. Како бисте оценили своје здравствено стање?

1. Веома добро
2. Добро
3. Задовољавајуће
4. Лоше
5. Веома лоше

32. Да ли имате неки од следећих здравствених проблема?

1. Потпуно или знатно оштећење вида
2. Потпуно или знатно оштећење слуха
3. Потешкоће у обављању физичких активности као што су ход, пењање уз степенице, дохватање и ношење ствари
4. Интелектуалне потешкоће
5. Потешкоће са памћењем и концентracијом
6. Психолошке и емоционалне потешкоће
7. Осећање бола, тешкоће у дисању или било која хронична болест
8. Друго: _____
9. Ништа од наведеног

33. Да ли вас здравствено стање ограничава у способности да обављате свакодневне активности?

1. Да, много
2. Да, мало
3. Не

34. Које активности обављате са потешкоћама?

1. Облачење, купање, кретање у кући
2. Одлазак у радњу, код лекара и кретање ван куће

3. Обављање послова, сређивање куће, обављање пољопривредних радова
4. Коришћење превоза
5. Друго: _____
6. Ништа од наведеног

35. Колико дуго је већ ваша способност да обављате свакодневне активности умањена?

1. Мање од шест месеци
2. Између шест месеци и годину дана
3. Више од годину дана

36. Ко вам све пружа подршку у обављању свакодневних активности?

1. Нико, иако ми је потребна подршка
2. Нико, није ми потребна подршка
3. Деца/унуци
4. Други рођаци
5. Комшије и пријатељи
6. Пружаоци услуга социјалне заштите
7. Пружаоци услуга здравствене заштите
8. Организације цивилног друштва
9. Плаћам приватно подршку
10. Друго: _____

37. Да ли сте у последњих 12 месеци били болесни или вас је нешто болело толико да би вам значила подршка лекара, али је нисте добили?

1. Да
2. Не

38. Који су главни разлози због којих нисте консултовали лекара?

1. Нисам имала новца
2. Дуга листа чекања
3. Лекар је на великој удаљености, немам превоз
4. Плашим се лекара
5. Не знам ниједног доброг лекара
6. Друго: _____

39. Када сте последњи пут били код лекара на редовном прегледу?

1. Пре мање од шест месеци
2. Пре шест месеци до годину дана
3. Пре годину дана до три године
4. Пре четири и више година
5. Никада нисам била код лекара

310. Да ли сте у последњих 12 месеци имали проблем са зубима толики да би вам значила подршка стоматолога, али је нисте добили?

1. Да
2. Не

312. Који су главни разлози због којих нисте били код стоматолога?

1. Нисам имала новца
2. Дуга листа чекања
3. Стоматолог је на великој удаљености, немам превоз
4. Плашим се стоматолога
5. Не знам ниједног доброг стоматолога
6. Друго: _____

313. Када сте последњи пут били код зубара?

1. Пре мање од шест месеци
2. Пре шест месеци до годину дана
3. Пре годину дана до три године
4. Пре четири и више година
5. Никада нисам била код зубара

314. Колико сте у последњих годину дана имали посета лекара или медицинске сестре у вашој кући?

315. Да ли сматрате да вас запослени у здравству третирају са пуним поштовањем и уважавањем?

1. Да
2. Не

316. У којој мери сте задовољни услугама здравствене заштите које користите?

1. Уопште нисам задовољна
2. Нисам задовољна
3. Нити сам задовољна, нити незадовољна
4. Задовољна сам
5. Веома сам задовољна

317. Каква подршка у смислу бриге о здрављу би вама значила?

318. Да ли имате здравствено осигурање?

1. Да
2. Не

319. Да ли се бавите рекреативним активностима?

1. Да, скоро свакодневно
2. Да, више пута месечно
3. Да, једном месечно или ређе
4. Не

Б1. Без обзира на здравствено стање, да ли вам се након што сте напунили 65 година, икада десило да вам је особа на коју сте рачунали да ће вам помоћи, ускратила помоћ у активностима које нисте могли сами да обавите, а које су важне за ваше здравље, свакодневно функционисање и учествовање у активностима које су вам важне?

1. Да
2. Не

Б2. Сада ћу вас питати нешто о искуствима које сте могли да имате у вези са финансијским средствима, односно својином након што сте напунили 65 година. Да ли вам је у овом периоду одузет новац, кућа, стан, земљиште или нека друга вредност на неки од следећих начина:

1. Крађом
2. Присилом да се одрекнете новца или својине
3. Преваром
4. Одузимањем пословне способности/стављањем под старатељство
5. Неки други начин који није наведен: _____
6. Није се десило

Б3. Сада ћу вас питати нешто о томе на који начин се други односе према вама. Од када сте напунили 65 година, да ли је неко рекао или урадио нешто од следећег:

1. Вређао вас, називао погрдним именима
2. Претио вам казном или смештајем у дом за старе
3. Игнорисао вас и правио се као да не постојите
4. Спречио вас да виђате особе до којих вам је стало
5. На други начин покушао да вас узнемири: _____
6. Ништа се слично није десило

Б4. Да ли вас је неко након што сте напунили 65 година икада:

1. Дрмусао и грубо гурао
2. Ошамарио или ударио
3. Шутнуо или ударио јако ногом
4. Ударао песницима
5. Нанео било какве физичке повреде
6. Понашао се насилно према вама на начин који није споменут: _____
7. Ништа слично се није десило

Б5. Следеће питање је веома лично и уколико се не осећате расположеним да одговорите на њега, молим вас то кажите и прескочићемо овај сет питања. Подсећамо вас да су сви подаци анонимни и поверљиви и да нико не може да установи шта сте ви рекли. Да наставимо, да ли вас је неко након што сте напунили 65 година, икада противно вашој вољи:

1. Додирнуо или пробао да додирне на сексуализован начин
 2. Присиљавао да гледате порнографске снимке
 3. Коментарисао на вулгаран и сексуално провокативан начин
 4. Покушао да има сексуални однос са вама
 5. Имао сексуални однос са вама
 6. На други начин имао неадекватан и сексуализован однос према вама:
-
7. Ништа слично се није десило

Б6. У којој мери се осећате безбедно или бисте се осећали безбедно да шетате сами након што падне мрак у месту где живите?

1. Веома сигурно
2. Сигурно
3. Несигурно
4. Веома несигурно
5. Не знам

РР1. Да ли тренутно на било који начин учествујете у неком судском процесу?

1. Да
2. Не

РР2. Молим вас да опишете укратко о чему је реч?

РР3. Да ли имате подршку рођака или пријатеља током судског поступка?

1. Да
2. Не

РР4. Да ли се у последњих годину дана десило да нисте могли да добијете заштиту у правним пословима када вам је била потребна?

1. Да
2. Не

РР5. Који су главни разлози због којих нисте тражили правну заштиту?

1. Нисам имала новца
2. Адвокат је на великој удаљености, немам превоз
3. Плашим се судских поступака
4. Не знам ниједног доброг адвоката
5. Друго: _____

У31. Да ли сте у последњих шест месеци били у позоришту, на концерту, изложби, у биоскопу или сличном културном дешавању?

1. Да
2. Не

У32. Да ли можете да се сетите једног културног догађаја на који сте желели да идете у последњих шест месеци, а нисте могли?

1. Не могу да се сетим ниједног културног догађаја
2. Није ми се ишло ни на један културни догађај
3. Културни догађај на који сте желели да идете: _____

У33. Који је разлог због ког нисте отишли на културни догађај?

1. Немам довољно новца
2. Немам како да одем
3. Немам са ким да идем
4. Друго: _____

У34. Да ли сте члан неке организације цивилног друштва или клуба пензионера?

1. Да
2. Не

У35. Да ли сте у последњих месец дана учествовали у некој активности коју је организовала организација цивилног друштва или клуб пензионера?

1. Да
2. Не

У36. Да ли вам је неко волонтерски помагао у последњих месец дана?

1. Да
2. Не

У37. Да ли сте члан политичке партије?

1. Да
2. Не

УЗ8. Да ли сте гласали на последњим парламентарним изборима?

1. Да
2. Не

УЗ9. Колико често користите интернет?

1. Скоро свакодневно
2. Најмање једном недељно
3. Неколико пута месечно или ређе
4. Никада

УЗ10. Да ли имате профил на друштвеним мрежама као што су Фацебоок и Инстаграм?

1. Да
2. Не

УЗ11. Да ли тренутно бринете о деци или унуцима?

1. Да, скоро свакодневно
2. Да, више пута месечно
3. Да, једном месечно или ређе
4. Не

УЗ12. Да ли тренутно бринете о неком ко је ваших година или старији од вас?

1. Да, скоро свакодневно
2. Да, више пута месечно
3. Да, једном месечно или ређе
4. Не

УЗ13. Колико често се виђате са пријатељима или рођацима који вам нису комшије?

1. Никада
2. Мање него једном месечно
3. Једном месечно
4. Неколико пута месечно
5. Једном недељно
6. Неколико пута недељно
7. Свакодневно

УЗ14. Колико често се виђате са комшијама?

1. Никада
2. Мање него једном месечно
3. Једном месечно
4. Неколико пута месечно
5. Једном недељно
6. Неколико пута недељно
7. Свакодневно

УЗ15. Колико често се виђате са децом и/или унуцима?

1. Никада
2. Мање него једном месечно
3. Једном месечно
4. Неколико пута месечно
5. Једном недељно
6. Неколико пута недељно
7. Свакодневно

УЗ16. Колико често се чујете телефоном са децом и унуцима?

1. Никада
2. Мање него једном месечно
3. Једном месечно
4. Неколико пута месечно
5. Једном недељно
6. Неколико пута недељно
7. Свакодневно

УЗ17. Колико у просеку дневно проведете времена у гледању телевизијског програма?

1. Уопште не гледам телевизију
2. Мање од пола сата
3. Пола сата до сат
4. Од сат времена до два сата
5. Од два до три сата
6. Више од три сата

УЗ18. У којој мери по вашем мишљењу друштво у Србији води рачуна о положају старијих жена?

1. Веома мало
2. Мало
3. Довољно
4. Веома много

И1. Уколико желите да одете код лекара, до поште или банке, у којој мери то за вас представља проблем због физичких баријера, као што је удаљеност или недостатак могућности превоза?

1. Уопште не
2. Умерено
3. Много
4. Не могу сама да одем

И2. Да ли вам је потребан јавни превоз да бисте стигли до лекара, поште, банке?

1. Да
2. Не

И3. Да ли можете да користите јавни превоз?

1. Да
2. Не

И4. Зашто не можете да користите јавни превоз?

1. Јавни превоз не постоји у насељу у којем станујем
2. Станица јавног превоза је далеко
3. Веома тешко могу да уђем у јавни превоз
4. Не осећам се сигурно у јавном превозу
5. Друго: _____

Х1. Када узмете све ствари у обзир, колико бисте на скали од 0 до 10 рекли да сте срећни, при чему 0 значи да сте веома несрећни, а 10 да сте веома срећни?

Д2. Колико година имате тренутно? (број година који је испитаници напунила претходног рођендана)

Д3. Који је ниво образовања имате?

1. Никада нисам ишла у школу
2. Завршена четири разреда основне школе
3. Завршена основна школа
4. Завршена средња школа
5. Завршен факултет и виши степен

Д4. Који је ваш тренутни брачни статус:

1. Сама, никада се нисам удавала
2. Живим са партнером у браку
3. Живим са партнером у ванбрачној заједници
4. У браку сам, али не живим са брачним партнером
5. Разведена
6. Удовица
7. Друго:

Д5. Колико још особа осим вас живи у вашем домаћинству?

Д6. У ком су сродству са вама особе са којима живите у домаћинству?

1. Супруг
2. Невенчани партнер
3. Отац
4. Мајка
5. Ћерка
6. Син
7. Партнер/ка сина или ћерке
8. Унук/унука
9. Свекар/свекрва
10. Брат/сестра
11. Други рођаци: _____
12. Друге особе које нису рођаци: _____

Д7. Колико деце имате?

Д8. Која је ваша етничка припадност:

1. Српска
2. Ромска
3. Хрватска
4. Мађарска
5. Друго:

Д9. Место живљења:

1. Село
2. Град

ЛИТЕРАТУРА

ЛИТЕРАТУРА

1. Eurostat. People in the EU – population projections 2015. Доступно на: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/People_in_the_EU_%E2%80%93_population_projections.
2. Република Србија, Кабинет министра без портфеља задуженог за демографију и популациону политику, Пројекције становништва Републике Србије 2011-2041. Доступно на: <http://www.mdpp.gov.rs/latinica/demografija-projekcije-stanovnistva.php>.
3. UNFPA, HelpAge International. Ageing in the twenty-first century: A celebration and a challenge 2012. Доступно на: <http://www.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/Ageing%20report.pdf>.
4. The Global Alliance for the Rights of Older People. In our own words 2015. Доступно на: <http://www.rightsofolderpeople.org/new-garop-report-in-our-own-words/>.
5. Закон о потврђивању Ревидиране европске социјалне повеље, „Службени гласник РС - Међународни уговори”, број 42/09, (2009).
6. Закон о потврђивању Конвенције о правима особа са инвалидитетом, „Службени гласник РС - Међународни уговори”, број 42/09, (2009).
7. Закон о потврђивању Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена, „Службени лист СФРЈ - Међународни уговори”, број 11/81, (1981).
8. Генерална скупштина УН, Бечки међународни план акције о старењу, A/RES/37/51. 1983.
9. Генерална скупштина УН, Принципи Уједињених нација за старије особе, A/RES/46/91. 1991.
10. Генерална скупштина УН, Политичка декларација о старењу са Мадридским међународним планом акције о старењу, A/RES/57/167. 2002.
11. Одељење за економска и социјална питања УН, Водич за преглед и процену имплементацију Мадридског међународног плана акције о старењу 2006. Доступно на: <http://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/MIPAA/GuidelinesAgeingfinal13%20Dec2006.pdf>.
12. Република Србија, Републички завод за статистику. Попис становништва, домаћинства и станова 2011. у Републици Србији 2011. Доступно на: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/Popis2011/Starost%20i%20pol-Age%20and%20sex.pdf>.
13. Република Србија, Републички завод за статистику. Жене и мушкарци у Републици Србији 2017. Доступно на: http://www.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/Zene%20i%20muskarci%20u%20Republici%20Srbiji_web_2017.pdf.

14. Рајковић Л, Војковић Г. Вишеструки облици дискриминације сеоских жена од 50 година у односу на млађе сеоске жене и на сеоске мушкарце у Србији. Геронтологија [Интернет]. 2015. Доступно на: <http://gds.org.rs/wp-content/uploads/2016/07/Gerontologija-2-2015-za-sajt.pdf>.
15. Јанковић Б, Тодоровић Н, Врачевић М. Добро чувана породична тајна – злостављање старијих особа 2015. Доступно на: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/dobro-cuvana-porodicna-tajna-zlostavljanje-starijih/>.
16. Петрушић Н, Тодоровић Н, Врачевић М. Увод у старење и људска права старијих – пилот студија о финансијском злостављању старијих 2015. Доступно на: http://www.staricks.vihor-nis.com/www.redcross.org.rs/vest-Uvod-u-starenje-i-ljudska-prava-starijih-_3540.html.
17. Матковић Г, Станић К. Социјална заштита у старости: Дуготрајна нега и социјалне пензије 2014. Доступно на: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/06/sipru_DTNSC_web_jan.pdf.
18. Рајковић Л, едитор. Друштвени положај села, сеоских породица и сеоских жена у централној Србији. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду, 2014.
19. Цвејић С, Бабовић М, Петровић М, Богданов Н, Вуковић О. Социјална искљученост у руралним областима Србији 2010. Доступно на: <https://secons.net/files/publications/38-Socijalna%20isklju%20C4%8Denost%20u%20ruralnim%20oblastima%20Srbije.pdf>.
20. Република Србија, Институт за јавно здравље србије “Др Милан Јовановић Батут”, Истраживање здравља становништва Србије 2013. Доступно на: <http://www.zdravlje.gov.rs/downloads/2014/jul2014/Jul2014IzvestajPreliminarni.pdf>.
21. Република Србија, Републички завод за статистику, Студија о животном стандарду, Србија 2002 - 2007. Доступно на: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/07/Studija-o-zivotnom-standardu-Srbija-2002-%E2%80%932007.pdf>.
22. Република Србија, Републички завод за социјалну заштиту, Синтетизован извештај о раду центара за социјалну рад у Србији у 2016. години 2017. Доступно на: http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/CSR%202016_final.pdf.
23. Матковић Г, Страњаковић М. Мапирање услуга социјалне заштите у надлежности јединица локалних самоуправа у Републици Србији 2016. Доступно на: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2016/12/Mapiranje-usluga-socijalne-zastite.pdf>.
24. Република Србија, Републички завод за социјалну заштиту. Извештај о раду лиценцираних установа за смештај одраслих и старијих корисника у 2016. години, 2017. Доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/Izvestaj%20o%20radu%20licenciranih%20ustanova%20za%20smestaj%20odraslih%20i%20starijih%20korisnika%20u%202016.%20godini%20-%20nejavni%20sektor.pdf>.
25. Република Србија, Републички завод за социјалну заштиту. Извештај о раду установа за смештај одраслих и старијих корисника у јавном сектору за 2016. годину, 2017. Доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/Izvestaj%20o%20radu%20ustanova%20za%20smestaj%20odraslih%20i%20starijih%20u%20javnom%20sektoru%20za%202016.%20godinu.pdf>.

